

Adjektiivien polysemiaa konstruktioissa

Miten tiheyden adjektiivien merkitykset ilmenevät?

ANNI JÄÄSKELÄINEN

1 Aluksi

Tarkastelen tässä kirjoituksessa lähimerkityksisten adjektiivien *taaja*, *tiheä* ja *tiuha* synonymiaa, polysemiaa ja polyseemisten merkitysten esiintymistä eri konstruktioissa. Tutkimuksellani on siis kolme tarkastelukulmaa adjektiivien merkitykseen. Fennistiikassa polysemia on ollut melko suosittu tutkimuskohde varsinkin kognitiivisen kielentutkimuksen alalla. Esimerkiksi sijojen ja konjunktioiden funktioita ja samalla polysemiaa on tutkittu melko runsaasti (esim. Leino 1993; Herlin 1997, 1998; Jaakola 2004; Kauppinen 2006; Hynönen 2016). Polysemia on ollut myös suosittu maisteritutkielmien aihe. Silti nimenomaan adjektiivien polysemiaa on tarkasteltu vähälaisesti. Yhtenä poikkeuksena on Parvinen (1994), joka kuvaa valaisevasti adjektiivin *avoin* polysemiaa. Tässä kirjoituksessa tarkoitukseni on lisätä tietoa paitsi polysemiasta suhteessa lauseenjäsenasemaan myös yleensä adjektiivien polysemiasta, joka ansaitsisi enemmän tarkastelua. Polysemian ohella tarkastelen myös näiden kolmen adjektiivin synonyymisyyttä, joka tulee esiin varsinkin adjektiivien käyttöerojen myötä.

Jotta adjektiivin käytöstä saataisiin oikea kuva, on tarkasteltava kaikkia tietyn adjektiivin muotoja, niitäkin, jotka voidaan laskea leksikaalistumiksi tai jotka on ollut tapana lukea adverbeiksi eikä adjektiivinmuodoiksi. Niinpä tässä tutkimuksessa ovat mukana näiden adjektiivien *sti*-muodot, ja tarkastelussa ovat myös adjektiivien komparatiivimuodot. Adjektiivien *sti*-muodot katson nimenomaan adjektiivinmuodoiksi ja viittaan niihin adjektiivinmuotoina (ks. Tuomikoski 1973; Jääskeläinen 2020, 2023). Tutkimukseni edustaa kognitiivista kielentutkimusta.

1.1 Adjektiivien merkityksestä ja polysemiasta

Mahdollisimman yksinkertaisesti ilmaisten adjektiiveilla kuvataan erilaisia laatuja ja ominaisuuksia, joita olioilla tai relaatioilla on. Adjektiivien erityispiirteitä on *mittavuus*, eli ne ovat yleensä sekä komparoituvia että intensifioituvia (Pajunen 1994: 533; Paradis, Löhndorf, van de Weijer & Willners 2015: 163), ja adjektiivien päätehtävä

on attribuutio (Wierzbicka 1986, vars. s. 372–373). Adjektiivien kuvaamat laadut ovat yleensä havaitsemisen kannalta epäitsenäisiä, ja adjektiivien tarkka merkitys on monesti kiinni niistä olioista, joita ne käyttökontekstissaan määrittävät tai joita ne edes voivat määrittää. Tämä epäitsenäisyys aiheuttaa ensinnäkin adjektiivien merkityksen kuvaamisen vaikeutta ja toiseksi myös monesti kuvauksissa vaikeutta päättää, onko adjektiivin eri merkityksissä kyseessä polysemia vai merkityksen joustavuus. Tarkastelen nyt lyhyesti näitä adjektiivien merkityksen kuvaamiseen liittyviä erityispiirteitä.

Adjektiivien merkitystä on sanottu vaikeasti kuvattavaksi (Gove 1968; Stammers 2008). Merkityksen kuvauksen hankaluus johtuu varsinkin kolmesta adjektiivien ominaisuudesta. Ensinnäkin adjektiivien kuvaamat laadut ovat havaitsemisen kannalta epäitsenäisiä. Ne eivät esiinny maailmassa ilman, että ne kiinnittyvät johonkin todelliseen tai kuviteltavissa olevaan entiteettiin. (Gove 1968: 5; Stammers 2008: 86–89; myös Pajunen 1994: 533.)¹ Toiseksi adjektiivit muodostavat analyttisesti kuvattavia merkityshierarkioita harvemmin kuin esimerkiksi substantiivit ja verbit, sillä adjektiivit eivät yleensä purkautu merkityksen kuvaamista edesauttaviin komponenttipiirteisiin (Gove 1968: 5; Stammers 2008: 86–89). Esimerkiksi leksikografinen ”klassinen määritelmä”, jossa määritelmän edussane kertoo yläkäsitteen ja määritelmän muu osa määriteltävän entiteetin yläkäsitteestä erottavat erityispiirteet (Kamppi 2023: 42–43), sopii vain harvoin adjektiivien kuvaamiseen. (Ks. myös Kamppi 2023: 88–89.) Kolmanneksi varsinkin johdetuilla adjektiiveilla voi olla lukuisia hieman toisistaan poikkeavia kontekstuaalisia merkityksiä. Näiden tapauksessa on päätettävä, millä kuvauksen tarkkuuden asteella voidaan liikkua. (Gove 1968: 5; Stammers 2008: 86–89.)

Kolmas kohta edellä liittyy myös adjektiivien polysemian kuvaamiseen. Adjektiivien polysemia on olemukseltaan jossain määrin tulkinnanvaraista, ja monessa tutkimusasetelmassa se katoaa. Eräissä tutkimusasetelmissa adjektiivien polysemiasta ei puhuta, ikään kuin sitä ei olisi. Dixonin jo klassinen adjektiivien luokitus (Dixon 1982, 2004) ohittaa polysemian. Tässä luokittelussa adjektiivit jaetaan luokkiin yhden, oletettavasti konkreettisimman tai salienteimman merkityksensä mukaisesti. Dixonin luokkia ovat esimerkiksi IKÄ, DIMENSIO, ARVO, VÄRI, FYYSINEN OMINAISUUS ja INHIMILLINEN TAIPUMUS. Adjektiivit *taaja*, *tiheä* ja *tiuha* sekä niiden vastakohtapari *harva* kuuluisivat Dixonin luokittelussa kategoriaan FYYSINEN OMINAISUUS, mutta ne kuuluvat myös kategoriaan AIKA. Paradis ym. (2015) taas ovat suunnitelleet adjektiivien vastakohtatutkimuksensa niin, että adjektiivien polysemia ei tule esille. He noudattavat merkitysnäkemyä, jonka mukaan adjektiivien merkitys nousee esiin niihin yhdistettyjen substantiivilausekkeiden ansiosta, eivätkä he halua tehdä selvää eroa adjektiivien merkitysten (engl. *senses*) ja ”vain luentojen” (engl. *mere readings*) välillä (mas. 157). He eivät siis usko polysemiaan. Polysemian sijaan he puhuvat merkityspotentialista, joka täsmentyy kontekstissa (Paradis ym. 2015: 157–159). Silti Paradis ym. (2015) antavat monessa kohtaa viitteitä siitä, että tutkituilla adjektiiveilla on itse asiassa useampia selvästi eroavia merkityksiä eli ne ovat polyseemisiä.

---

1. Pajunen (1994: 533) kuvaa tätä inherenttiä adjektiivien ominaisuutta relationaalisuudeksi: ”ominaisuus [relationaalisuus] edellyttää sen objektin olemassaoloa, jonka ominaisuudesta on kyse”. (Ks. myös Leino 2001: 339–341.)

Onko adjektiivien polysemiassa kyseessä sittenkin yksi merkitys, joka joko on epämääräinen, ”sumea” (engl. *vague*), tai joka joustaa kontekstin mukaan? (Stammers 2008: 86–90; ks. Geeraerts 2006; Kamppi 2023: 104–121). Tässä tutkimuksessa lähdän siitä, että sanoissa *tiheä*, *tiuha* ja *taaja* kyseessä ei ole pääasiassa merkityksen joustavuus tai sellainen merkityspotentiaali, josta konteksti vain nostaa esiin vivahteita (ks. Paradis ym. 2015: 157–158), vaan kyseessä on polysemia. Yhtenä polyseemisuuden kriteerinä on esitetty se, että tietty leksikaalinen elementti on polyseeminen, jos se voi olla yhtä aikaa totta ja epätotta samasta viittauskohteesta (Quine 1960: 129; Geeraerts 2006: 106). Esimerkiksi lauseessa *Ruotulan golfkenttä on kaavoitettava ja erittäin tiheästi* adverbiaali *tiheästi* merkitsee spatiaalista tiheyttä: lukuisat rakennukset on suunniteltava lähekkäin. Lause voitaisiin pakottaa maailmantiedon vastaisesti myös temporaaliseen luentaan: *Ruotulan golfkenttä on kaavoitettava monta kertaa lyhyin aikavälein*. Kuitenkaan lause ei voi merkitä molempia yhtä aikaa. Vain toinen luenta on kerrallaan totta, ja merkityksissä ’lähekkäin’ ja ’monta kertaa lyhyin väliajoin’ on kyseessä polysemia.

1.2 Adjektiivit *tiheä*, *tiuha* ja *taaja* ja niiden merkitykset

Tutkimani adjektiivit *tiheä*, *tiuha* ja *taaja* ovat siis polyseemisiä. Niiden merkitysten kirjo ei kuitenkaan ole kovin mittava, jos verrataan eräisiin hyvin polyseemisiin adjektiiveihin, jollaisia ovat esimerkiksi *hyvä*, *paha*, *oikea* ja *puhdas*. Kuvaan seuraavaksi tutkimieni adjektiivien merkityksiä ja tekemääni merkitysanalyysiä. Annan esimerkkejä myös sanakirjoista.²

Olen valinnut juuri nämä kolme adjektiivia *tiheä*, *tiuha* ja *taaja* tutkittavaksi, koska niillä kullakin on sekä spatiaalisen tiheyden merkitys (’muodostuu lukuisista suhteellisen lähekkäin sijaitsevista osista’) että ajallisen tiheyden merkitys (’muodostuu useista ajallisesti suhteellisen lähekkäin sattuvista tapahtumista’). Yhteistä merkityksille on kollektiivisuus. Ollakseen *tiheä*, *tiuha* tai *taaja* entiteetin on koostuttava osista, joita on suhteellisen paljon.

Nämä sanat myös annetaan sanakirjoissa toisilleen lähisynonyymeinä. On muitakin sanoja, joilla on osittain samoja käyttöjä. Näitä osittain samakäyttöisiä sanoja ovat esimerkiksi *tuuhea*, *sankka*, *sakea*, *paksu*, *tiukka* ja *tiivis*. Kullakin on luonnollisesti omat merkitysvivahteensa, ja käyttö on vain osin synonyymistä. Näitä muita adjektiiveja ei kuitenkaan yksin käytetä temporaalisesti, joten olen rajannut ne tämän tarkastelun ulkopuolelle. Myöskään sanojen *tiheä*, *tiuha* ja *taaja* merkitys ei ole identtinen (ks. jaksoja 3.1–3.3). Se onkin odotuksenmukaista, sillä täydellistä synonymiaa esiintyy kie-

---

2. Esimerkit, joissa ei ole lähdemerkintää, ovat aineistostani, jonka kuvaan tarkemmin seuraavassa luvussa. Sanakirjaesimerkit eivät tarkoita sitä, että olisin tehnyt merkitysanalyysini sanakirjamerkityksiin nojaten. Kuvaamieni sanojen merkitykset on analysoitu lukuisten aineistosta kerättyjen käyttöesimerkkien avulla, mutta sanakirjaesimerkit auttavat merkitysten kuvaamisessa tiiviisti. Adjektiivien *tiheä*, *tiuha* ja *taaja* kohdalla merkitykset ja käytöt jakautuvat sanakirjoissa (NS, KS) useaan artikkeliin. Leksikaalistuneiksi katsotut muodot on sijoitettu sanakirjoissa osittain erikseen. Esimerkiksi *Kielitoimiston sanakirjassa* adverbiaaleina käytettäviä, (osittain) leksikaalistuneita illatiivi- ja inessiivimuotoja *taajaan*, *taajassa*, *tiheässä* ja *tiheään* kehoitetaan katsomaan erikseen. Myös adverbiaaleina käytettävät enimmäkseen produktiiviset *sti*-muodot *tiheästi* ja *taajasti* ovat omina hakusanoinaan, mutta *tiuha*-adjektiivin muotoja *tiuhassa*, *tiuhaan* ja *tiuhasti* ei ole erillisinä hakusanoina.

lessä hyvin harvoin (ks. esim. Haiman 1980; Vanhatalo 2005; Larjavaara 2007: 138–139; Kamppi 2023: 84). Kuvaan nyt näiden adjektiivien merkitykset lyhyesti.

Spatiaalinen merkitys

Yhteistä adjektiiveilla *tiheä*, *tiuha* ja *taaja* on se, että kullakin on spatiaalinen merkitys. Tämä merkitys on *Nyky-suomen sanakirjassa* (NS) kuvattu termillä ”tilallinen” ja esimerkiksi *Kielitoimiston sanakirjassa* (KS) ensimmäisenä merkityksenä. Käsitteenä ”spatiaalinen” merkitsee tässä tutkimuksessa sitä, että merkitys sijoittuu kolmiulotteiseen maailmaan ja modifioi sen 1. asteen olioita (ks. Paradis ym. 2015: 164–165; Lyons 1977: 438–452). Spatiaalinen tiheys kiinnittyy toisin sanoen entiteettiin, joka sijoittuu spatiaaliseen merkityskentälle; muita merkityskenttiä ovat esimerkiksi eksistentiaalinen, temporaalinen, identifioiva ja possessiivinen. (Leino 2002 [1990]; vrt. Leino 1993: 74–76, 44–48.)³ Esimerkkejä ovat seuraavat: *häiritsevän pölyn, savun tai hajun aiheuttaminen on kielletty taajaan rakennetulla alueella; Varsinkin joen puolella kasvanutta tiuhaa puustoa poistetaan; Suomenlahti oli yksi maailman tiheimmin miinoitetuista alueista.*

”Spatiaalinen” on analyysissäni myöskin merkitysvivahte, jolla kuvataan ennemminkin tiheää, sakeaa tai puuromaista ainetta kuin lähekkäisistä osista koostuvaa kollektiivia, niin kuin esimerkissä *Viime elokuussa avaruusalus sukelsi tiheimpään tunnettuun planeettojen väliseen pölymyrskyyn*. Adjektiivilla *tiheä* on myös erityismerkitys, jolla kuvataan aineen, esimerkiksi metallin, koostumusta: *Köyhdytetyt uraanin tuhovoima taas on valtava, koska sillä on suuri massa ja se on metallina tiheä*.⁴ Matka tiheydestä sakeuteen ja myös tiiviuteen on jatkumo: kun osat pienenevät hiukkasmaisiksi ja niiden välimatka samalla pienenee, tullaan jossain kohtaa erillisten osasten sijaan aine-maiseen koostumukseen. Näiden merkitysvivahteiden välillä en ole tehnyt tässä tutkimuksessa eroa aineistoni merkitysluokittelussa, ja kaikki on merkitty analyysilukujen taulukoissa spatiaalisiksi.⁵

3. Virittäjän nimetön arvioija suhtautui kielteisesti sanan spatiaalinen käyttöön näiden adjektiivien ”ensisijaista” merkitystä kuvaamassa. Spatiaalisen sijaan voisi käyttää ilmauksia ”konkreettinen merkitys”, ”perusmerkitys” tai ”ensisijainen merkitys”, mutta en halua käyttää näitä, koska ne asettaisivat muut merkitykset sellaisiin oppositioihin, joita en myöskään tarkoita. Temporaalinen merkitys ei ole kovin ei-konkreettinen, ja esimerkiksi *tiuhan* kohdalla temporaalinen merkitys on myös tavallisempi – siis yhdessä mielessä perus- tai ensisijainen merkitys. Niinpä kutsun merkitysryhmää spatiaaliseksi. Kielitoimiston sanakirja antaa *spatiaaliselle* selityksen ’avaruudellinen; tilaa, sijaintia t. välimatkaa koskeva’ (s.v. *spatiaalinen*), mikä sopii hyvin näiden adjektiivien fyysiseen merkitykseen.

4. Tiiviuden merkitys on tavallisin adjektiivilla *tiheä*. Löysin vastaavan käytön myös adjektiivilla *taaja*. Facebookin ”Perinnerakentajat” ryhmässä keskusteltiin puun syiden tiheydestä suhteessa puun laatuun. Käytössä olivat mm. ilmaukset *tiheäsyinen*, *tiukkasyinen*, *tiheä puu* ja *tiukka puu* (esim. *Rannikolta merituulen tuivertamalta metsästä saa myös tiukempaa puuta mutta ei niitä kukaan erittele!*). Samassa käytössä oli myös adjektiivi *taaja*: *Lankut valkataan huolella käyttötarpeen mukaan. Runkopiikki menee huonommat ja taajemmat ikkunatarpeeseen*. (Facebook, Perinnerakentajat-ryhmän keskustelu 20.2.2022, kerätty 21.2.2022.) Tässä adjektiivilla *taaja* viitattiin siis nimenomaan aineen koostumukseen: ”taaja” on tiheäsyinen puu.

5. Nämä merkitysvivahteet ovat sellaisia, jotka näkisin luennaksi siinä mielessä kuin Paradis ym. (2015: 157–159) tarkoittavat. Konteksti siis nostaa merkitysvivahteen esiin, kun adjektiivi yhdistyy tietynlaisiin nomineihin. Tällöin voidaan puhua myös merkityksen sumeudesta (engl. *vagueness*), jota Geeraerts kuvaa seuraavasti: ”The distinction between vagueness and polysemy involves a question whether a particular piece of semantic information is part of the underlying semantic structure of the item, or is the result of contextual (and hence pragmatic) specification.” (Geeraerts 2006: 104.)

Temporaalinen merkitys

Kaikilla tutkimistani adjektiiveista on myös temporaalinen merkitys. Temporaalinen merkitys jakautuu tarkemmin kahteen merkitysvarianttiin: toinen ilmaisee ajallista toistuvuutta, jonka merkitys on 'usein lyhyin väliajoin' (esim. *Matalikko, jossa taajaan tapahtuu merionnettomuuksia*, NS s.v. *taaja*), mutta toinen on enemmän aspektin- ja tavansävyinen kuvatessaan prosessin sisäistä koostumusta, ja merkitys on 'tiheätahtisesti' (esim. *Sydän lyö tiuhaan*, KS s.v. *tiuha*; *Valtimo tikuttaa taajaan*, NS s.v. *taaja*). Olen kuvannut tarkemmin näiden kahden merkityksen hienovaraista eroa ja motivaatiota toisaalla (Jääskeläinen, tulossa). Tässä tutkimuksessa merkitysvariantit on yhdistetty luokan "temporaalinen" alle.

Metaforinen merkitys

Adjektiivilla *tiheä* on myös kuvallinen merkitys 'intensiivinen, jännittynyt', esimerkiksi *Tiheä tunnelma* (KS s.v. *tiheä*); *Hän on näyttämöllä nainen, tiheästi ja kiihkeästi näyttelevä taiteilija*. Tämä merkitysvariantti motivoitunee adjektiivin *tiheä* aineen koostumusta kuvaavasta merkityksestä ja on analyysissäni merkitty luokkaan "metaforinen". Tätä merkitystä adjektiiveilla *taaja* ja *tiuha* ei ilmene.⁶

Määrän ilmaiseminen

Lisäksi kaikilla kolmella adjektiivilla on sekä spatiaalista että temporaalista käyttöä, jossa on määrän ilmaisemisen sävyä: kun jotakin on *tiheässä* tai *taajassa* tai jokin on *taajaa* tai tapahtuu *tiheästi*, sitä on paljon (esim. *Painovirheitä oli taajasti*, KS s.v. *taajasti*; *Kävi tiheään ulkomailla*, KS s.v. *tiheään*; *Taajemmassa on niitä, joista ei löydy yhtään ainoaa kunnan kuvaa ajalta jälkeen vihkiäisten*; *Opintorahan maksamiseen voi tulla myös katkos esimerkiksi silloin, jos opintosuorituksia ei ole syntynyt tarpeeksi tiheästi*). Eräissä esimerkeissä kvantifioinnin sävy on vahva; puhutaan kenties oleellisimmillaan juuri määrän suuruudesta, paljoudesta. Määrän ilmaisemisen vivahde ei kuitenkaan ole mielestäni itsenäinen merkitys vaan luenta. (Tarkemmin Jääskeläinen, tulossa.) Luenta motivoituu siitä, että adjektiivit *tiheä*, *tiuha* ja *taaja* kuvaavat jo itsessään jotakin, johon liittyy kollektiivisuus ja samalla moneus. Kun kuvataan tällaista moneutta (joko sijoittumisen tai tapahtumisen moneutta), ilmausta voidaan metonymian avulla käyttää kielikuvana, jonka avulla ilmaistaan paljoutta.⁷

1.3 Tutkimuskysymykset

Olen tarkastellut toisessa tutkimuksessa (Jääskeläinen 2018, tulossa) tutkittujen adjektiivien adverbiaaleina käytettäviä muotoja (mm. *tiheästi*, *tiheään*, *tiuhasti*, *tiu-*

6. Adjektiivilla *taaja* on murteissa myös merkityksiä 'tarkka, huolellinen; taitava; verkkainen, vakaa; harva' (*Suomen etymologinen sanakirja*, s.v. *taaja*; kiitän Virittäjän nimetöntä arvioijaa tästä huomiosta). Näistä murremerkityksistä ei lehtiaineistossa löytynyt viitteitä.

7. Lisäksi joissain esimerkeissä, jotka olen luokitellut spatiaalisiksi, tulee kenties ilmi enemmänkin eksistentiaalinen kuin varsinainen spatiaalinen merkityskenttä; puhutaan ehkä oleellisemmin olemassaolosta kuin sijoittumisesta fyysiseen paikkaan, niin kuin esimerkeissä *Kyllä tällaisia tapauksia on, mutta ei kovin tiheässä*; *Syynä on ilmeisesti tiheä huuhtajakanta*. Olemassaolo on abstraktimpaa kuin sijaitseminen, mutta tässä olen yksinkertaisuuden vuoksi jättänyt tämän hienoisen merkityseron pois analyysistä.

haan, *taajasti* ja *taajaan*). Niiden tutkimisen yhteydessä aloin pohtia, esiintyvätkö tutkittujen sanojen eri merkitykset tasaisesti erilaisissa syntaktisissa tehtävissä. Vai onko niin, että tietty adjektiivin polyseemisistä merkityksistä on tavallisempi adverbialisesti käytetyllä adjektiivilla kuin esimerkiksi substantiivin etumääritteenä käytetyllä adjektiivilla?

Pohdin siis sitä, ovatko adjektiivien eri merkitykset yhtä yleisiä kaikissa niissä lauseenjäsenasemissa, joissa adjektiiveja tai adjektiivikantaisia adverbiaaleja voidaan käyttää. Otan esimerkin *Nykysuomen sanakirjasta*. Onko tavanomaista käyttää temporaalimerkityksistä *taaja*-adjektiivia substantiivilausekkeessa, esimerkiksi *Majakasta tulevat taajat valonvälähdykset* (NS, s.v. *taaja*), jossa temporaalisen merkityksen saava adjektiivi *taaja* määrittää etumääritteenä substantiivia *valonvälähdykset*? Vai olisiko kuitenkin tavallisempaa ilmaista samaa merkitystä sellaisella lauseella, jossa adjektiivinmuoto olisikin adverbiaalina, kuten *Majakasta näkyy taajaan valonvälähdyksiä*? Entä miten synonyymisia adjektiivit *tiheä*, *tiuha* ja *taaja* ovat käytön perusteella? Sanojen lähempi tarkastelu paljastaa, että eri merkitykset esiintyvät tyypillisesti erilaisissa syntaktisissa funktioissa ja että nämä lähisyronyymit ovat myös käytön kannalta keskenään erilaisia.

Tietääkseni aikaisemmin ei ole tarkasteltu sitä, miten adjektiivin eri merkitykset asettuvat konstruktioihin. Pikemminkin monessa tutkimuksessa adjektiivien polysemia katoaa, vaikka tutkimuksissa käsiteltäisiinkin adjektiivien lauseenjäsenasemaa (mm. Paradis ym. 2015; myös esim. Pajunen 1994). Stefanowitsch ja Gries (mm. 2003) ovat kehittäneet kollostruktion (engl. *collostruction*) käsitteen.⁸ Tämän käsitteen avulla he kuvaavat sitä ilmiötä, että tietyt lekseemit ja konstruktiot joko tapaavat esiintyä yhdessä tai vierovat toisiaan. Sanat eivät siis esiinny konstruktioissa sattumanvaraisesti. Stefanowitsch ja Gries (2003) eivät kuitenkaan juuri puhu polysemiasta. Lienee kuitenkin mahdollista, että myös polyseemisen sanan eri merkitykset voivat asettua tyypillisesti eri konstruktioihin.

Tässä tutkimuksessa tutkinkin sitä, miten kolmen polyseemisen adjektiivin syntaktiset käytöt ja esimerkiksi sijoittuminen sijamuotoihin jakautuvat niiden merkityksen mukaan: eri merkitykset asettuvat eri konstruktioihin. Konstruktioilla tarkoitetaan muodon ja merkityksen tai funktion konventionaalista yhteenliittymää (mm. Goldberg 2006: 3; Fried & Östman 2004; ks. Jääskeläinen 2013: 42–49). Konstruktioita ovat erilaajuiset rakenteet morfeemista argumenttirakennekonstruktioon ja laajempiinkin rakenteisiin. Adjektiiviattribuutin sisältävä substantiivilauseke on konstruktio, samoin lauseen adverbiaali on omanlaisensa konstruktio (Jääskeläinen & Hamunen 2011; Hamunen 2019: 30–47). Myös sijamuodot ovat konstruktioita, ja tässä tutkimuksessa toteankin, että myös tutkimieni adjektiivien eri paikallissijamuotojen välillä on eroa polysemian toteutumisessa. Tutkimuksessani etsin myös näiden erojen motivaatiota.

---

8. Stefanowitsch & Gries (2003: 215) määrittelevät: "Lexemes that are attracted to a particular construction are referred to as *collexemes* of this construction; conversely, a construction associated with a particular lexeme may be referred to as a *collostruction*; the combination of a collexeme and a collostruction will be referred to as a *collostruction*."

Seuraavaksi kuvaan, miten olen tehnyt merkitys- ja syntaktisen analyysini sekä esitelen aineistoa ja sen käsittelyä (luku 2). Tätä seuraa adjektiivien käyttökontekstien ja merkitysten yksityiskohtainen analyysi (luku 3) ja lopuksi tutkimuksen yhteenvedo ja tulosten selittäminen (luku 4).

2 Analyysi ja aineisto

Aineiston analyysimetodina käytän kvalitatiivista merkitys- ja rakenneanalyysiä Paradisin ym. (2015: 155, 161–162) tapaan. Tutkimusaineistoni käsittää 1187 tarkoin lausekonteksteineen analysoitua esimerkkiä sanomalehtiteksteistä. Tarkoituksena ei siis ole ollut tehdä massakorpusanalyysiä, vaan analysoida poimimani esimerkit ”käsin”, kuten Paradis ym. (2015) tutkimuksessaan tekevät, jotta saadaan selville sekä käyttöesimerkkien semanttinen ympäristö että käyttökonstruktiot. Lauseympäristön analysointi vaatii tarkkuutta ja runsaasti maailmantietoa, jotta adjektiivit voidaan luokitella. Käytännössä olen kiinnittänyt analyysissäni huomiota seuraaviin seikkoihin: Millaista entiteettiä adjektiivi määrittää? Määrittääkö adjektiivi oliota (ja tarkemmin millaista oliota), prosessia vai kenties reifioitua eli esineistettyä prosessia? Onko käyttö metaforista? Millaisia muita merkitysvivahteita esimerkeissä ilmenee? Entä mikä on adjektiiviesiintymän syntaktinen funktio: onko adjektiivia käytetty attribuuttina, predikatiivina, predikatiivadverbiaalina, finiittiverbin adverbialina, partisiippimuodon adverbialina vai muuna? Näiden analyysivaiheiden jälkeen olen päätenyt yhdistelmään esimerkkejä ryhmiin tarkoituksenmukaisella tavalla, jota kuvaan kohta.

Tätä tutkimusta varten keräsin ja analysoin CSC:n Kielipankin Suomen kielen tekstikokoelman lehtiaineistosta otoksen, joka on kerätty Korp-konkordanssihakutyökalun avulla. Tutkimusaineistoon keräsin adjektiivien *tiheä*, *tiuha* ja *taaja* eri sija- ja komparaatiomuotoja, jotka on saatu Korpin avulla haulla ”sanan perusmuoto on –”.⁹ Taulukko 1 kuvaa aineiston koostumuksen, ja taulukosta voi lukea myös adjektiivien määrät korpuksessa. *Taaja*-adjektiivista analysoin kaikki esiintymät, joita oli 274. *Tiheä* ja *tiuha* ovat selvästi frekventimpiä kuin *taaja*. Niiden kohdalla sisällytin otokseen ensimmäiset 25 % esiintymistä: *tiheä*-adjektiivista 618 esiintymää ja *tiuha*-adjektiivista 295 esiintymää. Yhteensä olen siis analysoinut merkityksen ja syntaktisen käytön puolesta 1187 adjektiiviesiintymää.

---

9. Tässä kohtaa on selitettävä Korp-hakutyökalun ja käytetyn korpuksen ominaisuuksia. Suomen kielen tekstikokoelman lehtiaineistossa kaikki *sti*-muodot on annotoitu adverbeiksi ja eri leksemeiksi kuin niiden kanta-adjektiivi; niitä ei siis löydy haulla, jossa etsittäisiin *sti*-muotoa haulla ”sanan perusmuoto on [adj.]”. Vertailumuodot sen sijaan löytyvät yleensä perusmuodon haulla. Adverbiaaleina käytettävät komparatiivit, esimerkiksi *tiheämmän*, on annotoitu adverbeiksi, joiden perusmuoto olisi *sti*-muoto *tiheästi*, ei adjektiivi *tiheä*. Leksikaalistuneet illatiivit (*tiheään*, *tiuhaan*, *taajaan* jne.) on enimäkseen merkitty adverbeiksi, joiden perusmuoto on tuo leksikaalistuma. Tässä kohtaa annotointi ei kuitenkaan ole täysin luotettava: esimerkiksi fraasiin *tiheään tahtiin* sijoittuvista illatiiveista osa on merkitty adverbeiksi ja osa taivutetuiksi adjektiiveiksi. Korpin antamat luvut eivät myöskään ole täysin luotettavia: haku tuottaa joskus myös saman esimerkin toisintoja. Korp-konkordanssiyökalulla sai aineiston keruuvaiheessa esille helposti haetun sanan virkekontekstin ja hankalammin tekstikappalekontekstin, ei kuitenkaan laajempaa kontekstia.

Taulukko 1.

Tutkimusaineiston koostumus ja adjektiivimuotojen määrä korpuksessa.

Muoto	Kerätty tutkittavaksi	Adjektiivien muotojen määrä korpuksessa (Kielipankin Suomen kielen tekstikokoelma: lehdet, 144 117 021 sanetta)
<i>taaja</i>	kaikki 265	”sanan perusmuoto on taaja” 265 (mukana myös adverbiaaleina käytetyt <i>taajaan-</i> ja <i>taajassa-</i> muodot)
<i>taajasti</i>	kaikki 9	”sanan perusmuoto on taajasti” 9
<i>tiheä</i>	421 ensimmäistä (25 %)	”perusmuoto on tiheä” 1 684
<i>tiheään</i>	100 ensimmäistä (25 %)	”perusmuoto on tiheään” 401
<i>tiheästi</i>	72 ensimmäistä (25 %)	”perusmuoto on tiheästi” 289
<i>tiheässä</i>	25 ensimmäistä (25 %)	”perusmuoto on tiheässä” 103 (sisältää kuitenkin myös joitakin kongruoivia määritteitä)
<i>tiuha</i>	281 ensimmäistä (25 %)	”perusmuoto on tiuha” 1 125 (mukana myös adverbiaaleina käytetyt <i>tiuhaan</i> ja <i>tiuhassa</i>)
<i>tiuhasti</i>	14 ensimmäistä (25 %)	”perusmuoto on tiuhasti” 54
Yhteensä <i>taaja</i>	274	274
Yhteensä <i>tiheä</i>	618	2 477
Yhteensä <i>tiuha</i>	295	1 179
Kaikki adjektiivien muodot yhteensä	1 187	3 930

Kuten edellä perustelin, tässä tutkimusaineistossa oleellista on, että on kerätty mukaan kaikkia näiden adjektiivien sija- ja komparaatiomuotoja (esim. *tiuhempi*), yhtä hyvin niitä, jotka on annotoinnissa laskettu kontekstissaan produktiivisesti taivutetuiksi, kuin niitä, joita on pidetty tai voidaan pitää joko leksikaalistuneina adverbeina (mm. *tiheässä*, *tiheään*) tai johdettuina adjektiivikantaisina adverbeina (esim. *tiheästi*, *tiheämmin*, *tiheämpään* ’useammin’). Tässä tutkimuksessa en siis tee lähtökohtaista eroa näiden muotojen välillä, eikä eronteko olekaan selvä. Adverbiaaleina käytettävät inessiivi- ja illatiivimuodot ovat kenties lähempänä kiteytymää kuin taivutettua muotoa: molemmat muodot ovat nimittäin mahdollisia tapaa tai sijoittumista ilmaisevina adverbiaaleina vain tietyistä adjektiiveista. Kuitenkin inessiivi- tai illatiivimuotoa adverbiaalina käytettäessä on varmasti mahdollisuuksien rajoissa, että muoto onkin taivutettu – esimerkiksi analogisesti muodostettu – eikä kiteytymä.¹⁰ *sti-*muodot

10. Osa mahdollisista adjektiivien kiteytyneistä illatiivimuodoista on omina hakusanoinaan esimerkiksi NS:ssä, josta olen etsinyt niitä *Suomen kielen käänneisanakirjaa* käyttäen. Kuitenkaan kaikki mahdollisetkaan illatiivit eivät ole omana hakusananaan. Tähänkin muotoon voi liittyä produktiivisuutta ainakin sen kautta, että jokin tavallinen sana toimii muodostuksen mallina – myös tällainen analogisuus voidaan nähdä produktiivisuutena. Esimerkiksi *nopeaan* on eräs varsin kiteytynyt, adverbiaalina käytettävä illatiivimuoto. Se on synonyyminen muodolle *nopeasti* ja ilmaisee yleensä tapaa (yläkäsitetäänä)

ja komparatiivit saattavat todennäköisemmin olla produktiivisesti muodostettuja, mutta sekään ei ole varmaa kaikkien esimerkkien kohdalla; aineistossa näkyy fraasiutumista ja kiteytymistä, jonka kohdalla produktiivisuus on jonkin verran kyseenalaista. Yleisesti ottaen *sti*-muotoja voi hyvin perustein pitää produktiivisuudeltaan sijamuotojen veroisina tai adjektiivien sijamuotoina (Tuomikoski 1973; Jääskeläinen 2020, 2023). Tässä katsauksessa olen siis ottanut kaikki adjektiivien muodot mukaan tarkasteluun riippumatta siitä, ovatko ne produktiivisesti taivutettuja tai johdettuja adjektiivimuotoja, produktiivisesti tuotettuja adjektiivikantaisia adverbijohdoksia vai eritasoisesti adverbistuneita kiteymiä. Nähdäkseni vain näin saadaan kattava kuva adjektiivien polysemiasta ja sen levittäytymisestä konstruktioiden kesken.

Sananmuodot on analysoitu virkekontekstissaan merkityksen ja syntaktisen käytön puolesta edellä kuvaamalla tavalla.¹¹ Olen yhdistellyt tuloksissani eri muotoja seuraavasti: Merkityksen analyysissä ”temporaaliseen” merkitykseen on yhdistetty merkitysvivahteet ’usein’ ja ’tiheätahtisesti’. Näiden eronteko on jatkumomainen (Jääskeläinen, tulossa). Merkitys ”spatiaalinen” kattaa niin ikään jatkumomaiset merkitysvivahteet, joissa kuvataan laajemmin tai yhä pienemmässä mittakaavassa koostumusta ja tiivistä (ks. alalukua 1.2 perusteista). Adjektiivin *tiheä* ”metaforinen” merkitys on laskettu erikseen. Ensimmäisessä vaiheessa laskin erikseen finiittiverbien ja infiniittimuotojen adverbialit (esim. *Ukkonen jyrisi taajaan kesäkuussa* vs. *viime syksynä ilmestynyt ja taajaan kehuja saanut Moebiuksen lehti -novellikokoelma*). Finiittiverbin adverbialit ja infiniittien ja partisiippimuotojen adverbialit on yhdistetty tuloksissa, koska niiden välillä käytössä ei ilmennyt eroa ja molemmissa tehtävissä adverbialit määrittää verbinmuotoa.

Adjektiiviattribuuteilla (esim. *Taajassa millennium-kirjallisuudessa kysellään nyt, mitä aika on*) on eri tehtävä kuin predikatiiveilla (esim. *suunnitelmassa rakentamistiheys on niin taajaa, että sitä ei voi pitää kylämäisenä tiheytenä*). Adjektiiviattribuutti modifioi substantiivin ilmaisevaa tarkoitetta, mutta predikatiivi nimensä mukaan predikoi ja tekee siten itsenäisen kielellisen teon. Wierzbickan (1986: 372–373) mukaan juuri attribuointi on adjektiivien omin tehtävä, sillä myös verbeillä predikoidaan. Paradis ym. (2015: 164) kuvaavat näiden konstruktioiden eroa siten, että attribuuttiasemassa adjektiivit luokittelevat tai kuvailevat tarkoitetaan vähemmän ”uutisarvoisesti”, mutta predikatiiviasemassa luokittelun tai kuvailun uutisarvoisuus korostuu.¹² Nähdäkseni muotojen oleellinen ero onkin juuri siinä, että adjektiivipredikatiivi esittää adjektiivin

---

tai kestoa. NS antaa artikkelissa *nopea*-sanalle synonyymit *joutuisa*, *vikkelä*, *sukkela*, *nopsa*, *pikainen*, *kerkeä*, *ripeä*. Näistä tapaa tai kestoa ilmaiseva illatiivimuoto kuvataan omana kohtanaan tai adjektiivin artikkelin esimerkeissä sanoille *joutuisa* (adjektiivin artikkelissa), *nopsa* (adjektiivin artikkelissa), *sukkela* (erikseen adverbina *sukkelaan*) ja *vikkelä* (adjektiivin artikkelissa). Toisin sanoen illatiivien kiteytyminen on eri sanoilla kenties katsottu erilaiseksi. Myös vaikkapa *pikaiseen* (esim. *Käyn siellä aivan pikaiseen*) tuntuisi aivan mahdollisilta, vaikka esimerkkiä ei ole. Jos siis esimerkiksi muoto *nopeaan* tarjoaa mallin, jonka perusteella uusia ilmauksia muodostetaan, varmasti kaikki *nopealle* annetut synonyymit voisivat olla illatiivimuotoisena adverbialina, mikä on sekin produktiivisuutta.

11. *sti*-muodot voivat sijoittua myös adverbialisten elementtien tai adjektiivien määritteiksi (mm. *ihanasti pihalla; kampamaisesti liuskainen*). Näitä ei kuitenkaan osunut aineistoon. Partisiipit on laskettu verbinmuodoiksi.

12. Ks. myös Wierzbicka (1986: 376). Wierzbicka (mp.) liittää predikatiiviin myös suhteellisen eipysyvyyden: adjektiiviattribuuttiasemassa adjektiivi ilmaisisi paitsi vanhaa informaatiota myös mahdollisesti pysyvämpää ominaisuutta.

ilmaiseman ominaisuuden uutisarvoisena, kun taas attribuutti paikalla adjektiivi ei ole yhtä salientti. Uutisarvoisuus liittyy predikatiivin sijaintiin lauseen reema-paikalla, mihin yleensäkin sijoitetaan uusi ja uutisarvoiseksi merkitty tieto. Nämä muodot ilmentävät osaltaan varsin erilaista informaatorakennetta, mikä sekkin on konstruoinnin valinta ja erittäin oleellista.

Tuloksissa esitän adjektiiviattribuuttien ja predikatiivien määrät myös taulukossa suluissa, mutta olen laskenut ne yhteen tulkinnoissa siitä syystä, että molemmissa tehtävissä adjektiivi luonnehtii lauseessa substantiivilla ilmaistua oliotarkoitetta (esimerkkilauseissa yllä *millennium-kirjallisuus* ja *rakentamistiheys*). Näiden muotojen tehtävä on siis tältä osin samankaltainen, ja tämän tutkimuksen kannalta muodot ovat yhdistettävissä (vaikka eivät muuten). Melko harvalukuiset predikatiiviadverbiaalit (esim. *puusto on päässyt liian taajaksi*) on myös tuloksissa laskettu yhteen muiden substantiivien määritteiden kanssa samasta syystä: nekin luonnehtivat substantiivilla ilmaistua oliotarkoitetta (esimerkissä *puusto*).¹³

3 Aineiston käsittely

Tässä jaksossa kuvaan aineistoni merkitys- ja lauseenjäsenasema-analyysit adjektiivi kerrallaan.

3.1 Adjektiivi *taaja*

Adjektiivista *taaja* löytyy Kielipankin suomen kielen tekstikokoelman lehtiaineistosta 274 esiintymää, jotka keräsin kaikki tarkasteluun; kuitenkin 9 esimerkkiä jäi pois analyysistä, koska ne olivat joko saman esimerkin toistoja tai muuten epäselviä. Adjektiivi *taaja* on merkitykseltään hieman useammin temporaalinen kuin spatiaalinen (ks. taulukkoa 2):

Taulukko 2.

Adjektiivin *taaja* esiintymien määrä merkityksittäin aineistossa.

<i>Taaja</i>		
Oikeat löydökset	265	
Temporaaliset	116	Temp. + T/SP yht. 169
Spatiaaliset	96	
T/SP	53	

13. Adjektiiviattribuutit ovat tässä aineistossa selvästi yleisin tapa luonnehtia substantiivitarkoitetta. Yhteenlaskettuna adjektiivi luonnehti aineistossa substantiivilla ilmaistua tarkoitetta 404 esimerkissä aineiston 1170 esimerkistä (poistettu väärät löydökset, ks. alalukuja 3.1–3.3). Näistä 404:stä oli adjektiiviattribuutteja 332 (82 %), predikatiiveja 53 (13 %) ja predikatiiviadverbiaaleja 19 (5 %). Koko aineistosta (n = 1170) adjektiiviattribuutteja oli 28 %, predikatiiveja 5 % ja predikatiiviadverbiaaleja 2 %. Loput 65 % oli verbimuotojen määritteitä.

Aineiston 265:sta esimerkistä merkitykseltään selvästi temporaalisia oli 116 ja selvästi spatiaalisia 96. Esimerkeistä melko suuri määrä, 53, oli virkekontekstissa mahdollista ymmärtää sekä temporaalisesti että spatiaalisesti (taulukoissa T/SP), ja virkekontekstin perusteella oli hankalaa sanoa, kumpi tulkinta oli varmasti oikea. Vaikka polyseemisiin merkityksiin kuuluu toisinaan tulkinnan aito moniselitteisyys ja jopa merkitysten päällekkäisyys¹⁴, valtaosa näistä potentiaalisesti kaksitulkintaisista käytöistä oli kuitenkin todennäköisesti merkitykseltään temporaalisia, minkä laajempi konteksti olisi voinut varmistaa (esim. kvantifioiva *Sanaa historiallinen on käytetty viime aikoina niin taajaan, että sen kurssi on jo kärsinyt devalvaation* – niin 'usein' vai niin 'monessa paikassa lähekkäin?'). Monitulkintaiset on merkitty taulukkoon 2 omana kohtanaan, mutta ne on laskettu vielä näytteeksi yhteen kiistatta temporaalisten kanssa. Nämä tulkinnan vaihtoehtoisuudet huomioiden *taaja*-adjektiivin esiintymistä temporaalisia on 44–64 % ja spatiaalisia on 36–56 %.

Taulukossa 3 on kuvattu adjektiivin *taaja* muotojen syntaktinen käyttö merkitysryhmittäin. Kaiken kaikkiaan adjektiivin *taaja* käyttö on syntaktisesti epätasainen: eri verbimuotoja määrittämässä *taaja* esiintyi adverbiaalina (taulukoissa "advli") aineistossa 232 kertaa (88 % esiintymistä), mutta substantiivia määrittämässä (taulukoissa "subst. määr.") vain 31 kertaa (12 % esiintymistä). Osittain tätä epäsuhtaa selittää se, että adverbiaalina käytettävä leksikaalistunut illatiivimuoto *taajaan* on aineistossa niin valitseva: peräti 213 esiintymää kaikista 265:stä adjektiivin *taaja* esiintymästä on muodossa *taajaan*. Illatiivimuodolla on sekä spatiaalista että temporaalista käyttöä.

Temporaalisen tulkinnan saaneista *taaja*-adjektiivin esiintymistä on adverbiaalisessa käytössä 110, ja lisäksi viidessä esimerkissä on fraasi *taajaan tahtiin*, jossa *taaja* määrittää substantiivia *tahti*, mutta joka fraasina on aineistossa käytössä toistuvuutta tai aspektinsävyistä tapaa kuvaavana adverbiaalina (esim. *Myös tapahtumapaikat vaihtuvat taajaan tahtiin laboratorion ja ulkoministeriöstä metsiin ja Lapin maisemiin asti*). Nämä esimerkit olisi ollut laskelmissa mahdollista sijoittaa myös kohtaan "temporaaliset subst. määr.", mutta olen laskenut ne adverbiaaleiksi silloin, kun kokonaisuus on ollut lauseessa adverbiaalina. Substantiivia määrittämässä oli vain 1 temporaalismerkityksinen *taaja*. Temporaalisen merkityksen adjektiiveista adverbiaalina on siis 99 % ja substantiivia määrittämässä vain 1 %. Kaksitulkintaisista adverbiaalina oli 51 ja substantiivin määritteenä 2. Nämä mukaan laskien temporaalisista *taaja*-adjektiiveista adverbiaaleina on 98–99 % ja substantiivia määrittämässä 1–2 %.¹⁵

Spatiaalisen merkityksen *taaja*-adjektiiveista adverbiaalina oli 66 (69 %) ja substantiivin määritteenä 28 (29 %). (Muita tapauksia, jotka olivat itse asiassa erilleen joutuneita yhdyssanan määriteosia, oli 2.) Kun monitulkintaiset lasketaan mukaan, spatiaalisista adverbiaaleina on 69–79 % ja substantiivia määrittämässä 20–29 %. Spa-

14. Merkityksen päällekkäisyydellä tarkoitan sitä, että joidenkin prosessien kohdalla spatiaalinen ja temporaalinen levittyneisyys esiintyvät käytännössä yhtäaikaaisesti ja ovat siksi vaikeita erottaa. Tällöin on mahdoton sanoa, kummanlaista esiintyvyyttä kirjoittaja on tarkoittanut. Esimerkki tällaisesta lauseesta on vaikkapa *Sateella voi olla suurikin merkitys, jos vesipisaroita tipahdelee asvaltille taajaan*, jossa sadepisaroita putoilee luultavasti sekä spatiaalisesti että temporaalisesti tiheästi.

15. Vaihtoehdot on siis laskettu olettaen, että monitulkintaisten merkitys on aina jompikumpi: monitulkintaisista, joita on 53, voidaan ajatella, että 0–53 on temporaalisia ja 0–53 spatiaalisia, mutta yhteenä niiden määrä on aina 53. Niinpä prosenttiosuudet asettuvat annettujen raja-arvojen väliin.

taalisen merkityksen *taaja* asettuu siis selvästi useammin substantiivia määrittämään kuin temporaalisen merkityksen *taaja*, vaikka kaiken kaikkiaan *taaja* esiintyy voitto-puolisesti adverbiaalina.

Taulukko 3.

Adjektiivi *taaja* ja tehtävät lauseessa merkityksittäin.

<i>Taaja</i>	Prosenttiosuudet	
Temporaaliset	116	
Temporaaliset advlina	110	
<i>taajaan tahtiin</i>	5	
Yhteensä advlit	115	99 % (98–99 %) ¹⁶
Temporaaliset subst. määr. (adj.attr.)	1	1 % (1–2 %)
Spatiaaliset	96	
Spatiaaliset advlina	66	69 % (69–79 %)
Spatiaaliset subst. määr. (adj.attr. 23; predvi 4; pred.advli 1)	28	29 % (20–29 %)
Spatiaaliset muut	2	
Monitulkintaiset	53	
T/SP advlina	51	ks. sulkuja yllä
T/SP subst. määr. (adj.attr. 1; predvi 1)	2	ks. sulkuja yllä
Kaikki advlit	232	88 %
Kaikki subst. määr.	31	12 %
Muut	2	
Yhteensä	265	

Kun katsotaan yhdessä niitä harvoja tapauksia, joissa *taaja* luonnehtii substantiivi-tarkoitetta (ja on siis selvästi produktiivisessa käytössä eikä kiteytyneenä adverbina), näistä käytöistä valtaosa on merkitykseltään spatiaalisia: 28 kaikista 31:stä (90 %). Kun siis *taaja* esiintyy määrittämässä substantiivia (ja on samalla selvästi produktiivinen), sen merkitys on voittopuolisesti spatiaalinen, vaikka muuten *taaja* on hieman tavallisemmin temporaalinen merkitykseltään.

3.2 Adjektiivi *tiheä*

Adjektiivistä *tiheä* keräsin 618 esimerkkiä. Niistä 6 ei tullut mukaan laskelmiin, koska ne olivat joko saman esimerkin toistoja tai muuten mahdottomia tulkita. Taulukko 4 kuvaa aineiston merkityskoostumuksen:

16. Suluissa olevat prosenttiosuudet sisältävät monitulkintaiset tapaukset.

Taulukko 4.

Adjektiivin *tiheä* esiintymien määrä merkityksittäin aineistossa.

<i>Tiheä</i>		
Oikeat löydökset	612	
Temporaaliset	130	Temp. + T/SP yht. 172
Spatiaaliset	354	
T/SP	46	
Metaforinen	55	
Metaforinen/muu	27	

612:sta analysoidusta esiintymästä merkitykseltään temporaalisia on 130 (esim. *Näitä surullisia ampumavälikohtauksia tulee turhan tiheään*). Spatiaalisia on huomattavasti enemmän, 354 (esim. *Balkanin kartassa näkyy tiheään alleviivauksia*). Lisäksi 42 on sellaisia, jotka virkekontekstissa on mahdollista tulkita joko temporaalisesti tai spatiaalisesti (esim. *Pietilän 13-henkinen asiantuntijaryhmä on kiertänyt tiheästi Liettuaa*). Metaforisia (merkityksenä 'jännittynyt, kiihkeä') on 54 (esim. *Eriikka Magnussonin ohjauksessa keskeistä ovat tiheät ja tarkkaan rajatut tilanteet*). Lisäksi 27 on sellaisia, joissa tulkinta horjuu metaforisen ja spatiaalisen välillä (esim. *Jokainen novelli sisältää romaanin verran asiaa, tiheästi punottua kieltä*)¹⁷. Kun merkityksen tulkintavaihtoehdot otetaan huomioon, *tiheä*-adjektiivin esiintymistä spatiaalisia on 58–69 %, temporaalisia 21–28 % ja metaforisia 9–13 %. Kaiken kaikkiaan *tiheä* on siis useammin spatiaalisessa käytössä kuin temporaalisessa tai metaforisessa käytössä.

Kun katsotaan, miten eri merkitykset asettuvat syntaktisesti, nähdään, että spatiaalisen merkityksen adjektiiviesiintymät ovat useammin luonnehtimassa substantiivitarkoitetta (adjektiiviattribuuttina, predikatiivina tai predikatiiviadverbiaalina), mutta temporalisen merkityksen muodot määrittävät verbimuotoja adverbiaaleina (taulukko 5).

Adverbiaaleina otoksen kaikista *tiheä*-adjektiivin esiintymistä on 43 % (263) ja substantiivia määrittämässä 57 % (349), mikä on täysin erilainen jakauma kuin adjektiivilla *taaja*. Nimenomaan temporalisen merkityksen *tiheä*-muodoista adverbiaaleina on kuitenkin huomattavasti suurempi osuus: temporaalisista adverbiaaleina on 101 (78 %) mutta substantiivin määrittäenä 29 (22 %). Jos tulkinnaltaan epäselvät tapaukset lasketaan mukaan, temporaalisista *tiheä*-adjektiivin muodoista adverbiaaleina on 71–78 % ja substantiivia määrittämässä 22–29 %.

17. Esimerkin *tiheästi punottu kieli* on kuvallinen, mutta se ei välttämättä edusta *tiheä*-adjektiivin metaforista merkitystä 'tiivis, kiihkeä' vaan sen spatiaalista merkitystä yhdistyessään verbiin *punoa*, jolla on myös konkreettinen merkitys, esimerkiksi *tiheästi punottu kori*. Kielikuva kokonaisuudessaan on metaforinen, ei pelkkä adjektiivi (ks. Jääskeläinen 2013: 331–332). Esimerkissä on kyseessä blendimäinen eli sulaumarakennemäinen käyttö (Fauconnier & Turner 1998), jossa sekoittuvat spatiaalinen ja metaforinen merkitys. Metaforinen merkitys on tavallinen tässä sanomalehtiaineistossa juuri tällaisissa tekstilajeissa, elokuva- ja kirja-arvosteluissa.

Taulukko 5.
Adjektiivi *tiheä* ja tehtävät lauseessa merkityksittäin.

<i>Tiheä</i>		Prosenttiosuudet
Temporaaliset	130	
Temporaaliset advlina	80	
<i>tiheä tahti (tiheään tahtiin ym.)</i>	21	
Yhteensä advlit	101	78 % (71–78 %) ¹⁸
Temporaaliset subst. määr. (adj.attr. 24; predvi 4; pred.advli 1)	29	22 % (22–29 %)
Spatiaaliset	354	
Spatiaaliset advlina	130	37 % (37–39 %)
Spatiaaliset subst. määr. (adj.attr. 185; predvi 24; pred.advli 15)	224	63 % (62–63 %)
Monitulkintaiset	46	
T/SP advlina	24	ks. sulkuja yllä
T/SP subst. määr. (adj.attr. 17; predvi 3; pred.advli 2)	22	ks. sulkuja yllä
Metaforiset	55	
Metaforiset advlina	5	10 %
Metaforiset subst. määr. (adj.attr. 41; predvi 9; pred.advli 0)	50	90 % (sis. monitulk.)
Metaforinen/muu	27	
M/muu advlina	2	ks. yllä
M/muu subst. määr. (adj.attr. 19; predvi 5; pred.advli 0)	25	ks. yllä
Kaikki advlit	263	43 %
Kaikki subst. määr.	349	57 %
Yhteensä	612	

Sen sijaan kun *tiheä* oli merkitykseltään spatiaalinen, se on useammin substantiivin määritteenä kuin adverbialina (224 vs. 130 kertaa eli 63 % vs. 37 %; tulkinnaltaan vaihtoehtoiset mukaan laskien 62–63 % vs. 37–39 %).

Kiinnostavaa on myös, että adjektiivin *tiheä* metaforinen merkitys on keskittynyt enimmäkseen substantiivin määritteeksi: metaforisista vain 5 oli adverbialina, mutta 50 substantiivia määrittämässä (monitulkintaiset, metaforisen sävyiset tapaukset mukaan luettuna yhteensä 7 adverbialia vs. 75 substantiivia määrittämässä, taulukossa M/muu). Metaforinen merkitys käyttäytyy siis syntaktisesti enemmän spatiaalisen merkityksen kuin temporaalisen merkityksen tapaan, mikä ei olekaan yllättävää, olettaen että metaforinen merkitys perustuu spatiaaliselle merkitykselle. Lisäksi

18. Suluissa olevat prosenttiosuudet sisältävät monitulkintaiset tapaukset.

sanomalehtiteksteistä koostuvan korpuksen sisällä myös juttutyypin genre vaikuttaa polyseemisen merkityksen esiintyvyyteen: metaforinen *tiheä* on selvästi kirja-, taide- ja elokuva-arvostelujen merkitys, kun taas muissa juttutyypeissä se on sanomalehtitekstissä harvinainen.

Kaiken kaikkiaan adjektiivin *tiheä* konstruktiokuva on aivan toisenlainen kuin *taajalla*: *tiheä*-adjektiivin muodot ovat huomattavasti useammin substantiivisia määrittämissä, eivätkä sen esiintymät myöskään ole yhtä selvästi leksikaalistumia.

3.3 Adjektiivi *tiuha*

Sanakirjojen (KS, NS) mukaan adjektiivi *tiuha* on merkitykseltään selkeän synonyyminen adjektiivin *tiheä* kanssa; merkitykseksi annetaan vain 'tiheä'. Kuitenkaan käytön perusteella sanat eivät ole samanlaisia: kuten edellä nähtiin, *tiheä* on merkitykseltään selvästi useammin spatiaalinen kuin temporaalinen (spatiaalisia 58–69 %, temporaalisia on 21–28 %), mutta *tiuha* on puolestaan merkitykseltään aivan vallitsevasti temporaalinen (ks. taulukkoa 6):

Taulukko 6.
Adjektiivin *tiuha* esiintymien määrä merkityksittäin aineistossa.

<i>Tiuha</i>		
Oikeat löydökset	293	
Temporaaliset	249	T + T/SP 271
Spatiaaliset	22	
T/SP	22	

293:sta *tiuha*-adjektiivin esiintymästä on selvästi temporaalisia merkitykseltään 249 (esim. *Viljandista tuli valtuuskuntia niin tiuhaan, että porvoalaiset jo hieman tuskaustuivat*), mutta yksiselitteisen spatiaalisia on ainoastaan 22 (esim. *Nuoret äidit eivät halua puskea vaunujen kanssa tiuhassa paikassa*). Kaksitulunkintaisia on 22 (esim. *Tässäkin yhteydessä sana Suomi esiintyi tiuhaan vaalikeskusteluissa*; joko maantieteellisesti tiuhasti eri paikoissa tai temporaalisesti 'usein'). Kun lasketaan kaksitulunkintaiset mukaan, *tiuha*-adjektiivin esiintymistä on temporaalisia 85–92 % ja spatiaalisia 8–15 %. Voidaankin sanoa, että *tiuha* on monimerkitysisyydestään huolimatta erikoistunut kuvaamaan temporaalista toistumista: joko ajallista toistumista lyhyin väliajoin tai tekemisen nopeatahtista tapaa.

Adjektiivin *tiuha* syntaktinen asema lauseissa merkityksittäin ilmenee taulukosta 7. Kun katsotaan adjektiivin *tiuha* syntaktista käyttöä, se muistuttaa enemmän adjektiivia *taaja* kuin adjektiivia *tiheä*. Kaikista käytöistä adverbiaaleina on 269 (92 %) ja substantiivisia määrittämissä vain 24 (8 %).

Adjektiivin *tiuha* temporaalisen merkityksen käytöistä 236 (95 %) on lauseessa adverbiaalina, mutta vain 13 (5 %) määrittää substantiivisia. Kun lasketaan monitulunkintaiset mukaan, temporaalisista *tiuha*-adjektiiveista adverbiaaleina on edelleen 95 % ja substantiivisia määrittämissä 5 %.

Taulukko 7.
Adjektiivi *tiuha* ja tehtävät lauseessa merkityksittäin.

<i>Tiuha</i>		Prosenttiosuudet
Temporaaliset	249	
Temporaaliset advlina	162	
<i>tiuha tahti</i>	74	
Advlit yhteensä	236	95 % (95 %) ¹⁹
Temporaaliset subst. määr. (adj.attr 12; predvi 1; pred.advli o)	13	5 % (5 %)
Spatiaaliset	22	
Spatiaaliset advlina	11	50 % (50–75 %)
Spatiaaliset subst. määr. (adj.attr. 9; predvi 2; pred.advli o)	11	50 % (25–50 %)
Monitulkinntaiset	22	
T/SP advlina	22	ks. sulkuja yllä
T/SP subst. määr.	0	ks. sulkuja yllä
Kaikki advlit	269	92%
Kaikki subst. määr.	24	8 %
Yhteensä	293	

Adjektiivin *tiuha* spatiaaliset käytöt jakautuvat tässä otoksessa tasaisesti adverbialleihin ja substantiivin määritteisiin. Jos lasketaan monitulkinntaiset tapaukset mukaan, spatiaaliset käytöt sijoittuvat adverbialleiksi 50–75 %:ssa tapauksista ja substantiivin määritteiksi 25–50 %:ssa tapauksista.²⁰ Kun kuitenkin katsotaan aineiston merkitysten ja syntaktisten käyttöjen kokonaisuutta, on se todennäköisyys, että adjektiivin *tiuha* spatiaalinen käyttö on substantiivin määritteenä, huomattavasti korkeampi kuin että adjektiivin *tiuha* temporaalinen merkitys olisi substantiivin määritteenä: spatiaalisista tapauksista substantiivin määritteenä on 11 tapausta 22–44:stä (eli todennäköisyys on 0,25–0,5) mutta temporaalisista tapauksista vain 13 tapausta 236–258:sta on substantiivien määrittämässä (jolloin tällaisen tapauksen todennäköisyys on vain 0,05–0,06).

On vielä mainittava, että adverbialina käytettävä fraasi *tiuha tahti* on tavallinen ja selvästi yleisempi kuin adjektiiveilla *taaja* ja *tiheä* (muotoina useimmin *tiuhaan tahtiin* mutta myös esim. *tiuhempaan tahtiin*, *tiuhaa tahtia*). Peräti 25 % adjektiivin *tiuha* esiintymistä sijoittuu siis fraasiin *tiuha tahti*, kun taas *tiheän* (*tiheä tahti*) kohdalla vastaava luku on 3 % ja *taajan* (*taaja tahti*) kohdalla 2 %.

19. Sulussa olevat prosenttiosuudet sisältävät monitulkinntaiset tapaukset.

20. Prosenttiosuukien suuri muutos johtuu siitä, että spatiaalisen merkityksen tapauksia aineistossa on vain 22, jolloin tulkinntaan epäselvien määrän (22) vaikutus on suuri. Temporaalisten käyttöjen prosenttiosuuteen epäselvien tapausten tuoma muutos ei pyöristyksen tarkkuudella edes näy.

4 Yhteenvetoja ja keskustelua

Tarkastelen tässä luvussa tarkemmin edellä esitettyjä tutkimustuloksiani. Alaluvussa 4.1 esitän yhteenvetoja, tarkastelen kollokaatioita ja pohdin tulosten nostamia kysymyksiä. Alaluvussa 4.2 tarkastelen adjektiivinmuotojen leksikaalistumisen vaikutusta. Loppuluvussa 4.3 analysoin vielä havaittuja tuloksia selittämällä niitä prosessien ja olioiden eron ja konstruoinnin dynaamisuuden avulla sekä arvioin lopuksi tutkimuksen tulosten merkitystä.

4.1 Yhteenvetoja tuloksista

Aineiston tarkastelun perusteella voidaan todeta, että lähisyronyymit *tiheä*, *tiuha* ja *taaja* eivät ole syntaktiselta käytöltään tai merkitykseltään samanlaisia. Adjektiivien käytössä ilmenee seuraavia eroja merkityksen kannalta:

- Merkitykseltään *tiheä* erottuu kahdesta muusta adjektiivista: se on voittopuolisesti spatiaalisen tiheyden kuvaus toisin kuin *taaja* ja varsinkin *tiuha*.
- Adjektiivin *tiuha* käytössä vallitsee selvästi temporaalisen merkityksen kuvaaminen, ja sen käyttäminen spatiaalisen tiheyden kuvaamiseen on harvinaista.
- Myös adjektiivilla *taaja* on temporaalinen merkitys tavallisempi, mutta ei yhtä selvästi kuin adjektiivilla *tiuha*. Lisäksi adjektiivin *taaja* ne muodot, jotka kiistatta eivät ole kiteytymiä vaan ovat produktiivisesti tuotettuja, ovat tavallisempia spatiaalista merkitystä ilmaisemassa.

Adjektiivien käytössä ilmenee eroja myös syntaktiselta kannalta:

- Adjektiivien *taaja* ja *tiuha* muodot esiintyvät aivan vallitsevasti adverbiaaleina.
- Adjektiivin *tiheä* muodot ovat vallitsevasti adjektiiviattribuutteja ja predikaatiiveja (tai harvemmin predikaatiivadverbiaaleja), eli ne luonnehtivat jotakin lauseessa subjektilla ilmaistua tarkoitetta. Syntaktisen käytön kannalta *tiheä* erottuu näin ollen selvästi kahdesta muusta sanasta.
- Lisäksi havaittiin, että eri polyseemisten merkitysten asettuminen konstruktioihin on kaikilla kolmella adjektiivilla epätasaista: jokaisella adjektiiveista spatiaalinen merkitys on huomattavasti useammin määrittämässä substantiivia kuin temporaalinen merkitys. Se, miten selvä tämä ero on, vaihtelee sanoittain.

Vaikka kaikilla kolmella adjektiivilla on siis sekä spatiaalinen että temporaalinen merkitys, merkitysten yleisyys ei ole sanoilla samanlainen, eivätkä ne ole täysin synonyymisiä.

Eroja voi havaita myös adjektiivien yleisyydessä ja produktiivisuudessa. Adjektiiveista *taaja* ei ole kovin frekventti eikä produktiivinen, sillä sen käytössä vallitsee adverbistunut illatiivimuoto *taajaan*. Illatiivimuodolla on sekä spatiaalista että temporaalista käyttöä. Adjektiivin *tiuha* esiintyy puolestaan varsin tavallisesti adverbiaalina käytettävässä, eri sijamuodoissa esiintyvässä fraasissa *tiuha tahti*. Aineiston perusteella *tiheä* onkin paitsi sanoista frekventein myös ”aidoimmin” produktiivinen sikäli, että sen käytöt eivät ole yhtä paljon kiteytymien varassa kuin adjektiiveilla *tiuha* ja *taaja*.

Bauer (2001) erottaa produktiivisuudesta kaksi piirrettä, *tarjouman* (engl. *availability*) ja *toteuman* (engl. *profitability*) (käännökset Sirola-Belliardin 2017). Tarjouma

kuvaa sitä, että muoto on kielenpuhujan käytettävissä. Toteuma puolestaan kuvaa sitä, että muotoa tosiaan käytetään. Adjektiiveista *tiheä* on molempien piirteiden puolesta selvästi produktiivinen, mutta *taaja*, vaikka on tarjolla kaikissa muodoissa, ei ole kuitenkaan eri muotojen toteumaltaan kovin korkea, koska sitä käytetään muissa muodoissa kuin kiteytyneenä varsin vähän (ks. Sirola-Belliard 2017: 87–88).

Adjektiivien *taaja*, *tiheä* ja *tiuha* kuvaama temporaalinen merkitys jakautuu edelleen kahteen merkitykseen: ajallisen toistuvuuden tiheyden kuvaamiseen ja aspektinsävyiseen prosessin sisäisen laadun kuvaamiseen, joskin näitä on kaikissa tapauksissa vaikea erottaa selvästi toisistaan (Jääskeläinen, tulossa). Kun tarkastellaan temporaalisia esimerkkejä, aspektinsävyn tavan kuvaaminen on kaikilla adjektiiveilla selvästi harvinaisempaa kuin temporaalisen toistuvuuden kuvaaminen. Ensin mainittu merkitys on kuitenkin tavallisempi sanakirjojen (KS, NS) esimerkeissä (esim. *Tiheä kävelytahti*, *Taajat sydämenlyönnit*). Tässäkään kohtaa sanakirjaesimerkkien perusteella ei siis voi päätellä merkityksen yleisyyttä käytössä.

Adjektiivien käytössä voi myös havaita muitakin kollokaatioita ja erilaista kuvioitumista. Esimerkiksi *tiheästi*, *tiheämmin* tai *tiheään asuttu* on tavallinen kollokaatio, samoin *tiheään rakennettu* ja *taajaan asuttu* tai *rakennettu*. Lisäksi toistuvia ovat kiireen kuvauksina käytetyt metonymiat, esimerkiksi *ovi* tai *portti käy tiuhaan (tahtiin)*, *tiuhasti* tai *tiheään* sekä *puhelin pirisee* tai *soi tiuhaan, tiheään* tai *taajaan (tahtiin)* (esim. *Puhelimit pirisivät tiuhaan tahtiin lauantaina aluehälytyskeskuksissa*). Usein myös jotakin vaihtuu tai vaihdetaan *tiuhaan* tai *tiheään (tahtiin)* tai *taajaan*. Myös tämä tutkimus siis näyttää fraasiutumisen ja kollokaatioiden tavallisuuden. Sanojen yhdistyminen ei ole satunnaista tai sattumanvaraisen luovaa, vaan sanojen esiintymistä huomattavan suuri osa sijoittuu toistuviin kuvioihin; sanoilla on tietyt ystävät, joiden kanssa ne näyttäytyvät, kuten kuuluisa vertaus kuuluu. (Firth 1957: 11: ”You shall know a word by the company it keeps.”)

4.2 Selittääkö kiteytyminen temporaalisen merkityksen ylivallan adverbimuodoissa ja miten inessiivin käyttö eroaa illatiivista?

Tässä tutkimuksessa tarkastelin yhdessä sekä selvästi taivutettuja adjektiivimuotoja, joita ovat varsinkin substantiivin kanssa kongruoivat muodot, että kiteytyneitä muotoja, joita voidaan pitää adverbeina (mm. *tiheässä*, *taajaan*). Adjektiiveilla *tiuha* ja *taaja* ovat adverbialina käytettävät muodot kaiken kaikkiaan yleisempiä (*taajalla* lähes vallitsevia), ja näillä adjektiiveilla myös temporaalinen merkitys on huomattavasti tavallisempi.

Onko siis niin, että juuri kiteytyminen on selitys sille, miksi temporaalinen merkitys on näillä sanoilla tavallisempi? Voiko olla niin, että temporaalinen merkitys on hankampaa kiteytymään? Muidenkin polyseemisten sanojen kohdalla on nimittäin nähtävissä, että kiteytyminen rajaa polyseemisen sanan merkityksistä kiteymälle vain jonkin tai joitakin. Esimerkiksi adjektiivit *hyvä*, *paha* ja *oikea* ovat hyvin polyseemisiä. Erimuotoiset kiteymät ovat saaneet niiden koko merkitysten kirjosta vain jonkin osan: esimerkiksi *hyvin* merkitsee yleensä eri asioita kuin *hyvästi* (’taitavasti’; ’erittäin’ vs. tervehdys) samoin *pahoin* ja *pahasti* (*pahoin* on osittain rajoittunut tiettyihin yhteyksiin ja *pahasti* toisiin, esim. *voida pahoin/*pahasti*), sekä *oikein* (’oikealla tavalla’; ’erittäin’) ja *oikeasti* (episteeminen arvio).

Kuitenkaan kiteytyminen ei ole aivan riittävä selitys temporaalisen merkityksen ylivallalle adverbiaaleina käytettävissä muodoissa. Ensinnäkin adjektiivi *tiheä* itse asiassa käyttäytyy päinvastoin kuin *taaja* ja *tiuha*: se on merkitykseltään valtaosin spatiaalinen, ja myös sen adverbiaaleina käytettävistä, kiteytyneistä muodoista suuri osa on merkitykseltään spatiaalisia (siis eräät muodoista *tiheään* ja *tiheässä*). (Ks. taulukkoa 5 s. 329: *tiheä*-adjektiivin kiteytyneet muodot löytyvät adverbiaaleina käytettävien joukosta. Adverbiaaleista spatiaalisia on 130, temporaalisia 80 ja monitulkitaisia 24.)

Toiseksi erilaiset leksikaalistuneet kiteytymät käyttäytyvät keskenään eri tavoin: kiteytyminen voi johtaa myös vallitsevasti spatiaaliseen merkitykseen, ei välttämättä temporaaliseen merkitykseen. Tarkastelen kiteytymisen merkityshakuisuutta seuraavaksi vertaamalla keskenään kahta tiheyden adjektiivien paikallissijamuotoa, inessiiviä ja illatiivia. Näistä sijamuodoista inessiivi on vallitsevasti spatiaalinen, kun taas illatiivi on vallitsevasti temporaalinen.

Tutkimillani adjektiiveilla on sekä inessiivi- että illatiivimuotoisia kiteymiä (esim. *tiheässä*, *tiheään*; *tiuhassa*, *tiuhaan*). Adjektiivin *tiheä* illatiivimuodolla *tiheään* on temporaalinen merkitys hitusen tavallisempi kuin spatiaalinen merkitys (aineistossani *tiheään* n = 100; oikeat löydökset 99; temporaalisia 53, spatiaalisia 40, kaksitulkitaisia 6). Myös inessiivimuodoille *tiheässä* antaa KS yhden temporaalisen esimerkin: *Kohtauksia alkoi olla tiheässä*. Aineiston perusteella inessiivimuodon *tiheässä* temporaalinen käyttö on kuitenkin todella harvinaista. Myös *tiuha*-adjektiivin inessiivimuodolla *tiuhassa* on temporaalinen merkitys harvinaisempi kuin *tiuha*-adjektiivilla kaikkineen. Inessiivimuodossaan *tiheä* ja *tiuha* ovatkin siis poikkeuksellisen spatiaalisia.

Kävin tätä selvittääkseni läpi erikseen kaikki Suomen kielen tekstikokoelman lehtiaineiston inessiivimuodot adjektiiveista *taaja*, *tiheä* ja *tiuha*. Mukana on siis myös muotoja, joita en tarkastellut aikaisemmassa otoksessa, jonka koostumusta kuvaa taulukko 1 (s. 323). Osa näistä inessiiveistä on produktiivisesti taivutettuja, mutta suuri osa on kiteymiä.

Näiden adjektiivien inessiivimuotoja on lehtiaineistossa seuraavasti: *tiheässä* 151 (joista annotoinnissa leksikaalistumiksi oli katsottu 103), *tiheämmässä* 22, *tiuhassa* 18, *taajemmassa* 2 ja *taajassa* 1 (muotoa *tiuhemmassa* ei korpuksessa ollut kertaakaan). Merkitysanalyysin tulokset on koottu taulukkoon 8.

Taulukko 8.

Suomen kielen tekstikokoelman lehtiaineiston inessiiviesiintymien määrät merkityksittain.

	<i>tiheässä</i>	<i>tiheämmässä</i>	<i>tiuhassa</i>	<i>taajassa, taajemmassa</i>
Kaikki	151	22	18	3
Oikeat löydökset	143	19	17	3
Temporaalinen	0	1	2	0
-ssA <i>tahdissa</i> tms.	3	4	1	0
Spatiaalinen	130	13	13	3
T/SP	3	1	1	0
Metaforinen	7	0	ei mahd.	ei mahd.

Temporaalimerkityksisiä *tiheässä*-muotoja aineistossa ei ollut, paitsi 3 tapausta, joissa esiintyy fraasi *tiheässä tahdissa* t. *tempossa* (nämä on laskettu merkitykseltään temporaalisiin alla olevassa taulukossa 9). Muodon *tiheämmässä* esimerkkien joukossa yksi oli selvästi temporaalinen (*vesi- ja ympäristöpiirillä on muutamia tiheämmässä kesäseurannassa olevia asemia*); tässä lauseessa kyseessä ei ole kiteytynyt inessiivimuoto vaan kongruoiva muoto. Muutama (taulukossa T/SP) oli mahdollista tulkita temporaalisesti lyhyessä kontekstissa, mutta merkitys oli todennäköisemmin spatiaalinen (esim. kvantifioivan ja eksistentiaalisen sävyinen *Kyllä tällaisia tapauksia on, mutta ei kovin tiheässä, vahvistaa liikuntalääketieteen ja kirurgian erikoislääkäri Tapio Kallio*).

Kun lasketaan inessiivimuodot *tiheässä* ja *tiheämmässä* yhteen, spatiaalisia käytöistä on 88–91 %. Tämä on selvästi enemmän kuin adjektiivilla *tiheä* muuten: kaikista adjektiivin *tiheä* muodoista on spatiaalisia 58–69 %. Inessiivi on siis *tiheällä* poikkeuksellisen spatiaalinen sijamuoto. *Tiuhassa*-muodon esimerkeissä spatiaalisia oli 13–14 kaikista 17:sta (76–82 %), mikä on päinvastaista kuin *tiuha*-adjektiivin kaikilla muodoilla, sillä kaikista muodoista spatiaalisia *tiuhalla* on vain 8–15 %. Inessiivimuodot molemmista adjektiiveista – sekä kiteytymissä että taivutettuna – ovat siis voittopuolisesti spatiaalisia. Näin on, vaikka temporaalinen merkitys on myös inessiivimuodoille mahdollinen. Merkitysten osuudet on koottu yhteen taulukkoon 9:

Taulukko 9.

Adjektiivien *tiheä* ja *tiuha* inessiivien vs. kaikkien muotojen merkitykset prosenttiosuuksina.

Muoto	Spatiaalinen merkitys	Temporaalinen merkitys	Metaforinen merkitys
inessiivit <i>tiheässä</i> , <i>tiheämmässä</i>	88–91 %	5–7 %	4 %
<i>tiheä</i> kaikki muodot	58–69 %	21–28 %	9–13 %
inessiivi <i>tiuhassa</i>	76–82 %	18–24 %	ei mahd.
<i>tiuha</i> kaikki muodot	8–15 %	85–92 %	ei mahd.

Tulkitsen näiden sijamuotokohtaisten erojen syitä loppuksi alaluvussa 4.3.

4.3 Lopuksi: prosessien ja olioiden ero ja konstruoinnin dynaamisuus

Vielä on selvittämättä, *miksi* tutkittujen adjektiivien merkitykset sijoittuvat tyypillisesti eri konstruktioihin – miksi temporaaliset merkitykset sijoittuvat selvästi useammin adverbiaaleiksi mutta spatiaaliset merkitykset määrittämään substantiiviva adjektiiviattribuutteina tai predikatiiveina? Toisaalta selittämättä on myös se, miksi adjektiiveilla juuri inessiivimuoto on merkitykseltään yleensä spatiaalinen, vaikka esimerkiksi illatiivimuoto on useammin temporaalinen. Substantiivien ja verbien välillä on siis jokin sellainen ero, että temporaalinen merkitys sijoittuu hanakammin luonnehtimaan verbinmuotoa, kun taas spatiaalinen merkitys sijoittuu luonnehtimaan substantiivilla ilmaistua tarkoitetta. Entä onko inessiivin ja illatiivin välillä myös jokin sellainen ero,

joka vaikuttaa niiden käyttöön spatiaalisen tai temporaalisen tiheyden ilmaisemisessa? Tässä jaksossa selitän tuloksia etsimällä näitä eroja.

Substantiivien ja verbien välillä on perusluonteinen ero, jota voidaan kuvata kognitiivisen kielioipin avulla olioiden ja prosessien eroksi. Kognitiivinen kielentutkimus (mm. Langacker 1987, 2008; ks. Leino 1989, 1993) jakaa kielen viittauskohteet olioihin ja relaatioihin (molemmat ovat entiteettejä). Relaatiot jakautuvat edelleen atemporaalisiin ja temporaalisiin relaatioihin. Kielen sanoista substantiivien katsotaan osoittavan oliota ja (finiittisten) verbien temporaalisia relaatioita eli prosesseja. Adverbit, konjunktiot ja adjektiivit osoittavat puolestaan atemporaalisia eli ajattomia suhteita entiteettien välillä. Konstruoinnin ja mielikuvaisuuden käsitteillä Langacker (1987, 2008; ks. Leino 1993: 48–53) ilmentää sitä, miten samaakin kuvattavaa ilmiötä voidaan kuvata eri tavoin: moni ilmiö voidaan tarvittaessa käsitteistää yhtä hyvin olioksi kuin prosessiksi. Olioksi konstruointia entiteettiä luonnehtii joukon rajaaminen ja esineistäminen eli reifiointi, kun taas prosessiksi konstruointia entiteettiä luonnehtii sitouttaminen temporaalisuuteen (Langacker 2008: 98–112).

Jotta temporaalisuutta ilmaiseva adjektiivi voidaan liittää luonnehtimaan jokin entiteettiä, tuolla entiteetillä on oltava temporaalisuuden merkityspiirre. Kaikkiin olioihin ei suinkaan lähtökohtaisesti kuulu temporaalisuutta, tai niiden temporaalisuus on hyvin taka-alalla. Verbeihin sen sijaan temporaalisuus kuuluu aina. Langackerin (1987, 2008) määritelmän mukaan verbi kuvaa sellaista olioiden tai entiteettien välistä suhdetta, joka kehittyy käsitteistysajassa (engl. *conceived time*) ja jota tarkastellaan aika-akselinsa suhteen.²¹

Niinpä selitys sille, miksi temporaaliset tiheyden merkityksen adjektiivit (*tiheä, tiuha, taaja*) ovat useammin määrittämässä verbinmuotoa (adverbiaaleina) kuin määrittämässä substantiivia (adjektiiviattribuutteina, predikatiiveina tai predikatiiviadverbiaaleina) on melko yksinkertainen: näiden adjektiivien temporaalinen merkitys sopii paremmin verbin määritteeksi, koska verbi osoittaa prosessia, joka on luontaisesti temporaalinen entiteettityyppi. Tuota ajallisuutta temporaalimerkityksisten adjektiivien muodot siis sopivat määrittämään. Kun adjektiivi luonnehtii verbiä, se asettuu lauseessa adverbiaaliksi. Ollakseen verbin määritteenä adjektiivin on taivuttava tiettyyn muotoon; adverbiaaleille ovat suomessa mahdollisia tietyt sijamuodot (tilanteesta riippuen esim. *sti*-muoto, instruktiivi, illatiivi, inessiivi). (Ks. Jääskeläinen 2020, 2023.) Näin ollen semantiikka (entiteetin luonnehtiminen temporaalisuuden suhteen) ja konstruktio (adverbiaali lauseessa, käytetty sijamuoto) kulkevat käsi kädessä.²²

Myös adjektiivit asettavat edellytyksiä määrittämilleen olioille: konseptuaalisen epäitsenäisyytensä vuoksi adjektiivit vaativat tiettyjä merkityspiirteitä olioilta, jotta jokin

---

21. Langacker (2008: 112) muotoilee: "The term process is adopted for a complex relationship that develops through conceived time and is scanned sequentially along this axis. [– –] A basic proposal of CG [cognitive grammar] is that a verb profiles a process." Tällainen ajallisuus kuuluu tarkalleen ottaen finiittiverbille, mutta kaikilla verbinmuodoilla on temporaalisuutta.

22. Adjektiivi voi asettaa vaatimuksia myös muille lauseenjäsenille, jotka määrittävät sen semanttisen kehityksen mukaan. Leinon (2001) adjektiivien valenssin kuvauksessa yhtenä esimerkkinä on adjektiivin *rakas* semanttinen valenssi: sanan valenssiin kuuluu rakkauden kohteen lisäksi kokija, joka voi saada lauseessa ilmiön esimerkiksi allatiivisijassa (esim. *minulle rakas lapsi*) (Leino 2001, vars. s. 339–341). Tässäkin tapauksessa adjektiivin semantiikka heijastuu lauseen rakenteeseen.

niiden omassa merkityksessä voi tulla esille. Jotta esimerkiksi adjektiivin *tiuha* ajallinen merkityspiirre voisi tulla esille, niin kuin vaikkapa esimerkissä *Tiuhaa Alfred Hitchcock -sarjaa jatketaan mehevällä jännityskomedialla Nainen katoaa*, vaatii ajallinen tulkinta, että modifioitavalla substantiivilausekkeella (tässä tapauksessa *Alfred Hitchcock -sarja*) on oltava itsessään semanttista ajallisuutta. Niin onkin: tiedämme, että televisioelokuvien esityksissä *sarjat* muodostuvat niin, että useita tv-ohjelmia esitetään peräkkäisinä ajankohtina jollakin aikavälillä. Useat ohjelmat muodostavat yhdessä sarjan, jolla on esitysaikojen ansiosta myös ajallinen ulottuvuus. Tässä eri esitysaikoihin sijoittuvista esityksistä koostuvaa sarjaa kuvataan *tiuhaksi*, eli sarjan eri osien esitysaikat ovat melko lähekkäin ja osia on runsaasti (tiuhuus vaatii *tiuhalta* entiteetiltä kollektiivisuutta).²³

Joillakin olioilla temporaalinen merkityspiirre on luontaisesti. KS antaa esimerkin *tiheä syke* (s.v. *tiheä*), jossa temporaalinen merkitys 'tiheätahtinen, nopea' yhdistyy substantiiviin *syke*. Substantiivi *syke* on merkitykseltään temporaalissävyinen: se kuvaa rytmiä tai pulssia, jolle ajallinen toistuminen on määrittävä piirre. Substantiivit *tahti* ja *tempo* ovat merkitykseltään samaan tapaan luontaisen temporaalisia (esim. *Sitä kuvattiin tiheässä tempossa MTV:n studiolla keväällä ja kesällä*).

On siis eräitä olioita, joita temporaalisen merkityksen adjektiivit sopivat helposti määrittämään. Näitä luontaisen temporaalisia olioita on suhteellisen vähän. Valtaosassa niitä tapauksia, joissa temporaalisen merkityksen saava *tiheä*, *taaja* tai *tiuha* määrittää substantiivia etumääritteenä tai predikatiivina, on itse asiassa kyseessä verbistä johdettu deverbaalinen substantiivi. Deverbaalinen substantiivi osoittaa reifioitua prosessia: kyseessä on olioksi konstruoitu luontaisen temporaalinen entiteetti. Esimerkit ovat seuraavan kaltaisia (deverbaalinen osa korostettu): *Voimia tiheämpään ilmestymiseen ei ole; tiheistä hallituksenvaihtoista huolimatta; Lukeminen on joskus ollut tiuhempaa-kin; tiuha tankilla vierailu; Anopin tiheät vierailut* (KS), *Majakasta tulevat taajat valonvälähdykset* (NS). Deverbaalisissa substantiiveissa on toisinaan mukana myös reifioituna esitetyn prosessin osallistujia, esimerkiksi yhdyssanoissa määriteosassa (*valonvälähdyksessä* subjekti *valo*) tai substantiivin adverbiaalina (*vierailla*-prosessin paikka fraasissa *tankilla vierailu*) (ks. ISK 2004 § 221).²⁴

Yhteenvetona voidaan esittää seuraavaa: Verbit ovat luontaisesti temporaalisia, jolloin niiden luonnehtimiseen sopii temporaalimerkityksinen adjektiivi. Silloin kun temporaalisen tiheyden adjektiivit luonnehtivat verbejä, ne ovat väistämättä adverbiaalimuodossa – näin semantiikka heijastuu syntaksiin. Jotta temporaalimerkityksinen adjektiivi edes voisi määrittää substantiivia, substantiivilla on myös oltava jokin temporaalinen merkityspiirre, ainakin esille nostettavissa. Tällaisista melko vähälukuisista substantiiveista annettiin esimerkkeinä *sarja*, *syke*, *tahti* ja *tempo*. Kun temporaalis-

23. Esimerkkien tulkinta vaatii maailmantietoa. Moni esimerkki on mahdollista pakottaa myös toisenlaiseen luentaan. Lienee mahdollista kuvata lauseella *Tiuhaa Alfred Hitchcock -sarjaa jatketaan mehevällä jännityskomedialla* sellaistaakin tilannetta, että Hitchcock-sarjan muodostavat esimerkiksi lähekkäin asetellut DVD-levyt hyllyllä. Hyllylle voitaisiin asettaa uusi elokuva, sisällöltään *mehevä jännityskomedia* (tässä turvaututtaisiin myös metonymiaan), joka sitten jatkaisi tuota hyllylle asetettua spatiaalisesti *tiuhaa* sarjaa. Tällainen tulkinta ei kuitenkaan olisi maailmatiedon valossa ensisijainen.

24. Eräissä yhdyssanoissa on mukana määriteosana eräänlainen deverbaalinen "temporaalistaja", joka antaa muuten vähemmän temporaalissävyiselle nimiosalle temporaalisia piirteitä, esimerkiksi *ettei kaiken aikaa olla tiuhassa uusimiskiarteessä; Tapanina ajetaan tiheän tyhjennysvälin alueilla lisäkierros*.

merkityksiset *taaja*, *tiheä* ja *tiuha* määrittävät substantiivina, substantiivi onkin hyvin usein deverbaalinen (esim. *ilmestyminen*, *vierailu*, *lukeminen*, *välähdys*). Deverbaalisilla substantiiveilla temporaalisuus tulee merkityspiirteeksi perintönä verbiltä. Kun temporaalisen tiheyden adjektiivit määrittävät deverbaalisia tai muita substantiiveja, ne ovat kongruoivien määritteiden asemassa (adjektiiviattribuutteina, predikatiiveina, predikatiiviadverbiaaleina), mutta tämä on huomattavasti harvinaisempaa kuin se, että temporaalisen tiheyden adjektiivit määrittävät verbinmuotoja adverbiaaleina. Sen sijaan silloin, kun samoilla adjektiiveilla on spatiaalinen merkitys, ne päinvastoin asettuvat tavallisemmin toisenlaiseen konstruktion, substantiivien kongruoiviksi määritteiksi.

Seuraavaksi toiseen kysymykseen: miksi adjektiivien suuntainen sijamuoto illatiivi (*tiheään*, *taajaan*, *tiuhaan* jne.) on adverbiaaliasemassa kiteytynyt sekä temporaaliseen että spatiaaliseen käyttöön, mutta varsinkin kiteytyntä inessiivimuotoa (*tiheässä*, *tiuhassa* jne.) käytetään yleensä vain spatiaalisessa merkityksessä? Nämä adjektiivien muodot ovat adverbimaisia leksikaalistumia. Leksikaalistuman merkitys ei täysin vastaa produktiivisesti tuotetun ilmauksen merkitystä, ja leksikaalistumisen yhteydessä myös ilmauksen käytettävyys saattaa muuttua. Temporaalisen tiheyden adjektiivien inessiivin ja illatiivin työnjaossa näen paitsi paikallissijamuotojen dynaamisuuden eroa myös kiteytymisen aiheuttamaa merkityksen ja käytön rajautumista. Konkreettisen spatiaalisen käytön yhteydessä inessiivi säilyy paremmin, mutta abstraktimman temporaalisen merkityksen kohdalla toisaalta illatiivi ja toisaalta *sti*-muoto vievät inessiiviltä käyttöalaa. Päätän tutkimukseni kuvaamalla tätä ilmiötä tarkemmin.

Suomen paikallissijajärjestelmän eräs piirre on dynaamisuus-statiivisuusero: sijat jakautuvat olo- ja muutossijoihin. Olosijat (inessiivi, adessiivi ja myös abstraktimmin essiivi) ovat statiivisia, kun taas muutossijoihin (elatiivi, illatiivi, ablatiivi, allatiivi ja abstraktimmin translatiivi) kuuluu muutoksen mukanaan tuoma dynaamisuus. Inessiivi on olosija, joka ilmaisee muuttujana olevan entiteetin statiivisen sijainnin kiintopisteessä, kun taas tulosija illatiivi on muutossija, joka ilmaisee muuttujanaan olevan entiteetin mielikuvaista tai todellista siirtymistä johonkin kiintopisteeseen, jota illatiivisijassa olevan sanan kanta ilmaisee (ks. Leino 1989, 2002 [1990]). Olosijat esiintyvät statiivisten verbien kanssa, kun taas muutossijat esiintyvät muutosta tai liikettä kuvaavien verbien kanssa (Siro 1964: 30–37; Leino 1989: 161–162). Voidaan sanoa inessiiviä käyttäen esimerkiksi *Puut ovat tiheässä* tai *Puut kasvavat tiheässä* (sijainti), mutta muutoksen yhteydessä on käytettävä illatiivia: *Puut istutettiin tiheään*, ei **tiheässä* (muutos). Kuitenkin adverbistuessaan illatiivi näyttää vievän inessiivin käyttöalaa niin temporaalisissa kuin eräissä spatiaalisissakin käytöissä, kuten seuraavissa lauseissa: *Seinillä on metallisia levyjä, joissa tiheään olevat* [ei ”tiheässä olevat”] *senttiset reijät nielevät melua; Mutta tiheään* [ei ”tiheässä”] *oli näytöksiäkin*.

Inessiivi loistaa poissaolollaan varsinkin temporaalisissa merkityksissä. Jaksossa 4.2 todettiin, että *tiheä*-adjektiivin 143 inessiivimuodon joukossa ei ollut yhtäkään temporaalista (*tiheässä tahdissa* -fraasia löytyi 3 esimerkkiä). Varsinkin ajankuvausten yhteydessä illatiivi näyttää olevan näistä kahdesta sijamuodosta lähes yksinomainen siis silloinkin, kun inessiivi olisi mahdollinen.²⁵ Oletettavasti inessiivi- ja illatiivimuotojen

25. Vaikka on siis mahdollista sanoa inessiiviä käyttäen *Kohtauksia alkoi olla tiheässä* (KS), varsinkin

adverbistuessa illatiivisijan merkityksen dynaamisuus on sopinut paremmin temporaalisuuteenkin liittyvään dynaamisuuteen kuin inessiivisijan statiivisuus. Toisaalta temporaalisissa merkityksissä voidaan käyttää myös *sti*-muotoa, joka sopii sekä statiivisiin että dynaamisiin tapauksiin; luultavaa onkin, että inessiivin, illatiivin ja *sti*-muodon välillä pätee sellainen työnjako, että spatiaalisiin merkityksiin valitaan herkemmin inessiivi, kun taas temporaaliset tapaukset saavat joko illatiivin tai *sti*-muodon.

Olen edellä kuvannut kolmen lähisynonymien, adjektiivien *taaja*, *tiheä* ja *tiuha*, merkityksien jakautumista aineistossa suhteessa niiden syntaktiseen asemaan. Sanat eivät ole käytöltään samanlaisia, mutta niiden polyseemiset merkitykset asettuvat samansuuntaisesti eri konstruktioihin: spatiaalinen ja metaforinen merkitys asettuvat usein adjektiiviattribuutiksi tai predikatiiviksi luonnehtimaan substantiivilla ilmaistua tarkoitetta, kun taas temporaalinen merkitys on huomattavasti tavallisempi verbi-muodon adverbiaalina. Jopa sijamuotojen käytössä nähdään eroja siinä, miten polyseemiset merkitykset toteutuvat: inessiivimuodot ovat merkitykseltään voittopuolisesti spatiaalisia, kun taas illatiivimuodot ovat useammin temporaalisia.

Kun lähdetään tarkastelemaan tällaista lähisynonymistä sanaryhmää, tutkimuksellisenä nollahypoteesina voisi olla se, että lähisynonymisilla ja samankaltaisesti polyseemisillä sanoilla olisi suurin piirtein samoin toteutuva polysemia; tämä voisi olla lähtöoletus, jos sanojen käytöstä ei tiedetä mitään. Samoin nollahypoteesina voitaisiin pitää sitä, että saman polyseemisen adjektiivin eri merkitykset käyttäytyisivät keskenään syntaktisesti samoin. Näin ei kuitenkaan ole, ja molemmat nollahypoteesit kumoutuvat: nämä kolme adjektiivia eivät ole keskenään samanlaisia polysemian toteutumisessa, eivätkä kunkin adjektiivin eri merkitykset käyttäydy syntaktisesti samoin.

Eri merkitysten käyttäytyminen on kuitenkin näiden kolmen adjektiivin kesken samansuuntaista: temporaaliset merkitykset asettuvat useammin adverbiaaliksi luonnehtimaan prosessia, kun taas spatiaaliset merkitykset luonnehtivat oliotarkoitetta adjektiiviattribuuttina, predikatiivina tai predikatiiviadverbiaalina. Olenkin tässä kirjoituksessa myös selittänyt niitä tekijöitä, jotka ovat oletettavasti motivoineet näitä keskenään samansuuntaisia eroja sanojen käytössä.

Tämä tutkimus tuo uutta tietoa adjektiiveista ja adjektiivien polysemiasta yleensä, mutta merkittävänä pitäisin sitä havaintoa, että polysemiaa olisi itse asiassa hyvä tutkia suhteessa konstruktioihin. Samaan tapaan kuin on havaittu, että sanat esiintyvät erilaisilla todennäköisyyksillä eri konstruktioissa (Stefanowitsch & Gries 2003), näyttää olevan niin, että myös yhden sanan eri polyseemisillä merkityksillä voi olla eroja sijoittumisessa konstruktioihin. Tässä tutkimuksessa osoitin, että tutkimieni adjektiivien spatiaaliset merkitykset esiintyvät useammin adjektiiviattribuutteina ja predikatiiveina, kun taas temporaaliset merkitykset ovat useammin adverbiaaleja. Lisäksi tutkimieni adjektiivien inessiivimuoto on useimmiten merkitykseltään spatiaalinen, kun taas illatiivimuoto on useammin temporaalinen. Tämä liittyy osittain lauseenjäsenasemaan (varsinkin siihen, onko kyseessä kongruoiva määräite), mutta ei vain siihen, vaan ero

---

temporaalisissa merkityksissä illatiivi on ottanut myös inessiivin käyttöalaa *olla*-verbillisissä ja muuten statiivisissa tapauksissa, ja voidaan sanoa myös *Kohtauksia alkoi olla tiheään* (tai *sti*-muotoa käyttäen *Kohtauksia alkoi olla tiheästi*).

liittyy yleisemmin myös sijamuotojen dynaamisuuteen. Semantiikka siis ilmenee lauserakenteessa niin, että tietyt elementit saavat tietyn muodon. Tällaiset motivoituneet käyttöerot kertovat jotain aivan oleellista kielestä ja sen olemuksesta yleensä: merkitykset vaikuttavat sanojen käyttöön, ja kielen käytön taustalla on motivaatioita, joita on tärkeää ja valaisevaa nostaa esille.

Lähteet

Aineistolähde

Suomen kielen tekstikokoelma = CSC – Tieteen tietotekniikan keskus (1998). Suomen kielen tekstikokoelman Helsinki-Korp-versio [tekstikorpus]. Kielipankki. <http://urn.fi/urn:nbn:fi:lb-2016050207>.

Kirjallisuuslähteet

- BAUER, LAURIE 2001: *Morphological productivity*. Cambridge Studies in Linguistics 95. Cambridge: Cambridge University Press.
- DIXON, R. M. W. 1982: *Where have all the adjectives gone? And other essays in semantics and syntax*. Berlin: Mouton de Gruyter.
- 2004: Adjective classes in typological perspective. – Dixon, R. M. W. & Alexandra Y. Aikhenvald (toim.), *Adjective classes. A cross-linguistic typology* s. 1–49. Oxford: Oxford University Press.
- FAUCONNIER, GILLES – TURNER, MARK 1998: Conceptual integration networks. – *Cognitive Science* 22 (2) s. 133–187.
- FIRTH, JOHN RUPERT 1957: *Papers in Linguistics 1934–1951*. Oxford: Oxford University Press.
- FRIED, MIRJAM – ÖSTMAN, JAN-OLA 2004: Construction Grammar. A thumbnail sketch. – Mirjam Fried & Jan-Ola Östman (toim.), *Construction grammar in a cross-language perspective* s. 11–86. Philadelphia, PA: John Benjamins Publishing.
- GEERAERTS, DIRK 2006: Chapter 5. Vagueness's puzzles, polysemy's vagaries. – Dirk Geeraerts, *Words and other wonders. Papers on lexical and semantic topics* s. 99–148. Mouton de Gruyter.
- GOLDBERG, ADELE E. 2006: *Constructions at work. The nature of generalization in language*. Oxford: Oxford University Press.
- GOVE, PHILIP B. 1968: On defining adjectives. Part 1. – *American Speech* 43 (1) s. 5–32.
- HAIMAN, JOHN 1980: The iconicity of grammar. Isomorphism and motivation – *Language* 56 (3) s. 515–540.
- HAMUNEN, MARKUS 2019: *Tavattomat infinitiivit. Eräiden myötätapahtumisen infinitiivirakenteiden konstruktiokielioppia suomen murteissa*. Helsingin yliopisto. <http://urn.fi/URN:ISBN:978-951-51-5203-9>.
- HERLIN, ILONA 1997: *Suomen kielen koska-konjunktion merkitys ja merkityksenkehitys*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- 1998: *Suomen kun*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- HYNÖNEN, Emmi 2016: *Suomen essiivi*. Turun yliopisto. <http://urn.fi/URN:ISBN:978-951-29-6563-2>.

- ISK= HAKULINEN, AULI – VILKUNA, MARIA – KORHONEN, RIITTA – KOIVISTO, VESA – HEINONEN, TARJA RIITTA – ALHO, IRJA 2004: *Iso suomen kielioppi*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- JÄÄSKELÄINEN, ANNI 2013: *Todisteena äänen kuva. Suomen kielen imitatiivikonstruktio*. Helsingin yliopisto. <http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-10-8860-5>.
- 2018: Ajallisuus, toistuvuus ja toistuvuuden tulkinnat. Esitelmä XLV Kielitieteen päivillä. Helsinki 7.5.–9.5.2018.
- 2020: Vieläkö on syytä pohtia *-sti*-suffiksin olemusta? – *Virittäjä* 124 (4) s. 555–573. <https://doi.org/10.23982/vir.84773>.
- 2023: The Finnish *-sti*: Case ending or derivational suffix? – Jaakola, Minna & Tiina Onikki-Rantajääskö (toim.), *The Finnish case system. Cognitive linguistics perspective* s. 353–281. *Studia Fennica Linguistica* 23. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- (tulossa 2024): Ajallisen toistuvuuden tiheyden kuvaukset ja niiden motivaatio. – *Virittäjä*.
- JÄÄSKELÄINEN, ANNI – HAMUNEN, MARKUS 2011: Adjuncts of manner seen in terms of valence and elaborations sites. The case of Finnish *sti*-adverbs. Esitelmä konferenssissa International Cognitive Linguistics Conference ICLC 11. Xi'an, Kiina 11.–17.7.2011.
- JAAKOLA, MINNA 2004: *Suomen genetiivi*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- KAMPPI, NINA 2023: *Kielentutkimus ja leksikografinen merkityksen kuvaus*. Helsingin yliopisto. <http://urn.fi/URN:ISBN:978-951-51-9321-6>.
- KAUPPINEN, ANNELI 2006: Polyseeminen ”vaikka” ja neuvottelun retoriikka. – *Virittäjä* 110 (2) s. 162–189.
- KS = *Kielitoimiston sanakirja*. Helsinki: Kotimaisten kielten keskus 2018. <https://www.kielitoimistonanakkirja.fi> (10.4.2019).
- LANGACKER, ROLAND W. 1987: *Foundations of cognitive grammar. Volume 1. Theoretical prerequisites*. Stanford: Stanford University Press.
- 2008: *Cognitive grammar. A basic introduction*. Oxford: Oxford University Press.
- LARJAVAARA, MATTI 2007: *Pragmasemantiikka*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- LEINO, PENTTI 1989: Paikallissijat ja suhdessäntö. Kognitiivisen kieliopin näkökulma. – *Virittäjä* 93 (2) s. 161–219.
- 1993: *Suomen kielen kognitiivista kielioppia 1. Polysemia – kielen moniselitteisyys*. Kieli 7. Helsinki: Helsingin yliopiston suomen kielen laitos.
- 2001: Finiittiverbinä *olla*. – Pentti Leino, Ilona Herlin, Suvi Honkanen, Lari Kotilainen, Jaakko Leino & Maija Vilkkumaa, *Roolit ja rakenteet. Henkilöviitteinen allatiivi Biblian verbikonstruktioissa* s. 315–342. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- 2002 [1990]: Spatiaaliset suhteet suomen kielessä. Kognitiivinen näkökulma. – Liisa Tainio, Aki Ontermä, Tapani Kelomäki & Minna Jaakola (toim.), *Mittoja, muotoja, merkityksiä* s. 572–607. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- LYONS, JOHN 1977: *Semantics 1–2*. Cambridge: Cambridge University Press.
- NS = *Nyky-suomen sanakirja 1–3*. Päätoimittaja Matti Sadeniemi. Helsinki: WSOY 1966.
- PAJUNEN, ANNELI 1994: Adjektiivi-kategorian universaaliudesta. – *Virittäjä* 98 (4) s. 513–542.
- PARADIS, CARITA – LÖHNDORF, SIMONE – WEIJER, JOOST VAN DER – WILLNERS, CAROLINE 2015: Semantic profiles of antonymic adjectives in discourse. – *Linguistics* 53 (1) s. 153–191.
- PÄRVINEN, LIISA 1994: Polyseeminen *avoin*. – Pentti Leino & Tiina Onikki (toim.), *Suomen kielen kognitiivista kielioppia 2. Näkökulmia polysemiaan* s. 189–235. Kieli 8. Helsinki: Helsingin yliopiston suomen kielen laitos.
- QUINE, WILLARD V. O. 1960: *Word and object*. Cambridge, MA: MIT Press.

- SIRO, PAAVO 1964: *Suomen kielen lauseoppi*. Helsinki: Tietosanakirja Oy.
- SIROLA-BELLIARD, MAIJA 2017: Suomen komitatiivisija – kiteytynyt vai produktiivinen? – *Sananjalka* 59 s. 81–103
- STAMMERS, JONATHAN 2008: *Unbalanced, idle, canonical and particular*. Polysemous adjectives in English dictionaries. – *Lexis* [Online] 1/2008.
- STEFANOWITSCH, ANATOL – GRIES, STEFAN TH. 2003: Collostructions. Investigating the interaction of words and constructions. – *International Journal of Corpus Linguistics* 8 (2) s. 209–243.
- Suomen etymologinen sanakirja*. Kotimaisten kielten keskuksen verkkojulkaisuja 72. <https://kaino.kotus.fi/ses/> (1.8.2023).
- Suomen kielen käännteissanakirja*. Koostanut Tuomo Tuomi. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura 1972.
- TUOMIKOSKI, RISTO 1973: Adjektiivin ja adverbien erosta. – *Virittäjä* 77 (3) s. 199–213.
- VANHATALO, ULLA 2005: *Kyselytestit synonymian selvittämisessä. Sanastotietoutta kielenpuhujilta sähköiseen sanakirjaan*. Helsingin yliopisto.
- WIERZBICKA, ANNA 1986: What's in a noun? (Or: How do nouns differ in meaning from adjectives?) – *Studies in Language* 10 (2) s. 353–389. <https://doi.org/10.1075/sl.10.2.05wie>.

Polysemous adjectives in constructions: how do polysemous meanings of Finnish adjectives denoting density occur in practice?

The present article examines three near-synonymous adjectives *taaja*, *tiheä* and *tiuha* ('dense, thick') and their synonymy and polysemy in relation to the syntactic constructions in which they occur. Each of the three adjectives is polysemous: each has a spatial meaning (e.g. *tiheä metsä* 'a dense forest') as well as a temporal meaning (e.g. *taajat vierailut* 'frequent visits'). *Tiheä* also has a metaphoric meaning (e.g. *tiheä tunnelma* 'tense, electric atmosphere'). All three also have uses with quantifying overtones (e.g. *Kapakoita oli tiheässä*, 'bars were thick on the ground', 'there were plenty of bars').

For this study, a sample of 1,187 examples was collected from a newspaper corpus. This sample comprises different adjectival forms, frozen case forms as well as productively inflected and derived forms; the sample was morphologically varied in order to shed light on the occurrence of polysemy in different syntactic constructions.

The study shows that these three words are not entirely synonymous: for example, *tiheä* is mainly used spatially, while *tiuha* is predominantly temporal in use. More importantly, the article demonstrates that the different polysemous meanings of these adjectives occur in different constructions: spatial meanings mainly occur as modifiers of nouns (pre-modifiers and subject compliments), whereas temporal meanings predominantly occur as adverbials of finite verbs and other verb forms. In addition, certain case forms show selectiveness with relation to meaning: the inessive case forms of these adjectives are almost exclusively spatial, whereas the illative forms tend to be temporal.

The article explains the motivation of these tendencies with the aid of concepts taken from Cognitive Linguistics, while also presenting new information on adjectives, synonymy and polysemy. Previous research has shown that certain lexemes are attracted to certain constructions. However, this study shows that the different polysemous meanings of a single word can behave differently depending upon the constructions in which they occur.

Adjektiivien polysemiaa konstruktioissa: miten tiheyden adjektiivien merkitykset ilmenevät?

Tutkimus tarkastelee kolmen lähisynonymisen adjektiivin *taaja*, *tiheä* ja *tiuha* polysemiaa, polysemian toteutumista suhteessa sanan esiintymiskonstruktion ja näiden adjektiivien synonyymisyyttä. *Taaja*, *tiheä* ja *tiuha* ovat polyseemisiä. Kullakin on spatiaalisen merkityksen (esim. *tiheä metsä*) lisäksi temporaalinen merkitys (esim. *taajat vierailut*). Adjektiivilla *tiheä* on lisäksi metaforinen merkitys (*tiheä tunnelma*). Kaikilla on myös kvantifioivaa käyttöä (esim. *Kapakoita oli tiheässä*).

Tutkimusta varten on kerätty sanomalehtikorpukselta 1187 käyttöesimerkin aineisto, joka sisältää sekä kiteytyneitä että produktiivisesti taivutettuja ja johdettua adjektiivinmuotoja. Näin on saatu mahdollisimman kattava kuva tutkittujen adjektiivien polysemiasta ja sen levittäytymisestä konstruktioiden kesken. Aineiston valossa tarkastellaan sitä, miten adjektiivien eri merkitykset asettuvat lauseenjäsenasemiin.

Tutkimuksesta ilmenee, että adjektiivit *taaja*, *tiheä* ja *tiuha* ovat polysemian toteutumisen kannalta erilaisia eivätkä täysin synonyymisiä: *tiheä* on esimerkiksi käytössä pääosin spatiaalisessa merkityksessä, kun taas *tiuha*-adjektiivia käytetään vallitsevasti temporaalisessa merkityksessä. Ennen kaikkea tutkimus paljastaa, että sanojen polyseemiset merkitykset asettuvat eri konstruktioiden: kullakin adjektiivilla spatiaalinen merkitys esiintyy valtaosin määrittämässä substantiivilla ilmaistua tarkoitetta (etumääritteenä tai predikatiivina), kun taas temporaalinen merkitys esiintyy vallitsevasti adverbiaalina. Myös sijamuotojen esiintyvyydessä on eroja: adjektiivien inessiivimuodot ovat vallitsevasti spatiaalisia, kun taas illatiivit ovat useammin temporaalisia.

Artikkeli selittää tulosten motivaatiota kognitiivisen kielentutkimuksen välineiden avulla. Artikkelissä esitetään uutta tietoa adjektiiveista sekä niiden polysemiasta ja synonymiasta. Aikaisemmin on havaittu, että sanojen ja konstruktioiden välillä on riippuvuussuhteita, mutta tämä tutkimus osoittaa, että myös jo yhden sanan eri polyseemisten merkitysten välillä voi olla suuria eroja esiintymiskonstruktioissa.

Kirjoittajan yhteystiedot:
etunimi.m.sukunimi@helsinki.fi

Kirjoittaja on suomen kielen dosentti Helsingin yliopistossa ja toimii vapaana tutkijana.